

تبیین فرایندهای حقوقی و موانع بستر ساز لغو تبعیضهای تجارت بین الملل با تاکید بر عملکرد تجارت جهانی

لیلا شفیعی^۱، عاصم محمدی^۲

^۱ دانش آموخته کارشناسی ارشد گروه حقوق خصوصی، دانشگاه آزاد اسلامی، نورآباد ممسنی، ایران.

^۲ استادیار و هیات علمی گروه حقوق خصوصی، دانشگاه آزاد اسلامی، نورآباد ممسنی، ایران.

چکیده

توسعه محتوی و عملکرد حقوق تجارت بین الملل را بی شک می توان یکی از مهم ترین و بارزترین تحولات حقوق بین الملل طی چند دهه اخیر دانست. موافقت نامه های منعقد شده پس از مذاکرات دور اروگوئه از جمله موافقتنامه تأسیس سازمان جهانی تجارت، هم گستره و عمق پوشش مقررات حقوق تجارت بین الملل را در حوزه سنتی این نظام حقوقی توسعه بخشیدند و هم آن را به حوزه های جدیدی تسری دادند. به علاوه، سازمان جهانی تجارت نهادبین المللی جدید و نظتم حل و فصل اختلافات قدرتمندی را ایجاد کرده است که قواعد این موافقت نامه ها را نه فقط تبیین می کند، بلکه حتی توسعه می بخشد. بدین ترتیب، حقوق تجارت بین المللی از طریق این فرایند، به حدی تقویت شده و تحول یافته است که هیچ یک از دیگر رشته های حقوق بین المللی عمومی شاهد آن نبوده اند. به جرأت می توان گفت WTO پیش از آنکه صرفاً یک سازمان بین المللی باشد، یک نظام حقوقی پیچیده مبتنی بر قواعد شکل گرفته از طریق اجماع است که مهم ترین ویژگی آن برخورداری از دو بازوری قدرتمند قاعده سازی و قضایی بازوی قضایی سازمان در رکن حل و فصل اختلافات آن تبلور یافته است که در مورد تمامی موضوعات تحت پوشش موافقت نامه های سازمان جهانی تجارت صلاحیت اجباری دارد و بازوی قاعده سازی (یا به دیگر سخت، بازوی قانون گذاری) سازمان هم در فرایند مذاکرات آن بروز یافته است که نه فقط از زمان تأسیس سازمان، بلکه از سال ۱۹۴۷ طی ادواری مذاکراتی متعدد به نحو مؤثری در حال فعالیت بوده است. بدین ترتیب این احتمال قوی وجود دارد که حداقل درمورد موضوع توسعه، مذاکرات دور دوحه خواهد توانست زمینه های توافق را در آینده فراهم سازد. ضمن اینکه صرف ورود موضوع توسعه به شکل الزام آور کنونی به مذاکرات سازمان جهانی تجارت، خود تحولی قابل ملاحظه ای در نظام تجارت بین الملل است. صرف نظر از نتیجه مذاکرات دور دوحه، سازمان جهانی تجارت به هر حال همچنان جامع ترین مجموعه قواعد را در نظام حقوق تجارت بین الملل دارا است که دو صلاحیت قاعده سازی و قضایی سازمان از آن حمایت می کنند. تجربه

نشان داده است که وقتی افق های شکل گیری قواعد حقوقی جدید ضمن فرایند مذاکره به علت عدم توافق اعضا تیره می شود، احتمال تلاش کشورهای عضو برای تأمین منافع خود براساس قواعد موجود و از طریق تشریفات قضایی بیشتر و بیشتر می شود. بدین ترتیب، این انتظار می رود که با شکست مذاکرات دور دوحه، استفاده اعضا از رکن حل و فصل اختلافات افزایش یابد.

واژه های کلیدی: موانع حقوقی، ایران، سازمان تجارت جهانی، معاهده گات

مقدمه

درجهانی کنونی که همه چیز در حال تحول و پیشرفت می باشد نروم تحول در زمینه های مختلف اقتصادی و دیگر زمینه ها برای تمام کشورها لازم و ضروری می باشد و حتی یکی از واجبات مهم برای بقای کشورها در زمینه ی فعالیت های اقتصادی در عرصه ی بین المللی می باشد^۱ با توجه به وجود سازمانی به نام سازمان تجارت جهانی عضویت و ۱۵۴ کشور جهان در این سازمان و آزادسازی تجاری در زمینه های مختلف در این کشورها لازم است که اهمیت این سازمان جهانی و مزایا و معایب عضویت در این سازمان مورد بحث قرار گیرد و همچنین به نقش ایران و مزایا و معایب آن در عضویت به این سازمان خواهیم پرداخت و همین طور که می دانیم این سازمان حوزه های مختلفی را در زمینه های مختلف تجاری مورد بررسی قرار می دهد. از جمله ۳ حیطه مهم در زمینه ی خدمات، کالا، و مالکیت که هر کدام از این حوزه ها خود به شاخه های مختلفی تقسیم می گردند.^۲

۱- مبتلا فعالیت در زمینه ی کالا کالاهایی از قبیل منسوجات، پوشاک، محصولات کشاورزی، انواع فلزات محصولات صنایع شیمیایی و محصولات صنایع غذایی، انواع مصالح ساختمانی و وسایل نقلیه و تجهیزات حمل و نقل.

۲- فعالیت در زمینه ی خدمات هم به بخش ها خدمات توریسم خدمات فنی و مهندسی، خدمات ساختمان، و حمل و نقل و.....

۳- مالکیت ها از جمله مالکیت های صنعتی و معنوی از قبیل آثار مکتوب و آثار سمعی، بصری، فیلم های سینمایی، محصولات صنعتی، اختراعات، علائم تجاری ..... تقسیم می شود و همانطوری که به این مصادیق اشاره شد حیطه ی فعالیت سازمان تجارت جهانی بسیار گسترده می باشد و همه ی موارد بسیار مهم و حیاتی در زمینه ی تجارت را در بر می گیرد و هر روز به موارد این آزادسازی های تجاری در زمینه های مختلف افزوده می شود و کشورها برای عضویت در آن باید خود را با استانداردهای سازمان تجارت جهانی در زمینه هایی که این سازمان به فعالیت می پردازد تطبیق دهند تا بتوانند به عنوان عضو سازمان در عرصه ی بین المللی فعالیت نمایند آنجا که حیطه ی مواردی که سازمان به بررسی آن می پردازد بسیار گسترده می باشد در این تحقیق سعی کرده ام که در و همچنین سعی کرده ام هر چند کوتاه به ارتباط این سازمان با دیگر بخش های حقوق مثل حقوق بشر و ..... به طور خلاصه بپردازیم و به همچنین بر سیستم حل اختلافات در سازمان تجارت جهانی نیز توجه کنم حال با توجه به گستردگی مطالب سعی نمودم توجه خود را در چند مورد از زمینه هایی که نام بردم بیشتر متمرکز نمایم گرچه در مورد مسائل مختلف به اختصار به توضیح خواهیم پرداخت فرضیه به سازمان تجارت جهانی نقش مهمی در در آزادسازی تجاری و متعاقب آن پیشرفت اقتصادی و یکسان سازی قوانین تجاری در زمینه های مختلف کالا، خدمات و مالکیت ها می گردد. در عصر حاضر اقتصاد ملی کشورها تحت تاثیر جدی فرایند پدیده جهانی شدن دچار چالش شده است. اصول و قواعد رفتاری که در گذشته حاکم بوده، در حال حاضر اهمیت خود را از دست داده و اصول و قواعد جدیدی در حال شکل گیری است و در نتیجه ی تحول مفهوم حاکمیت، کنترل و نفوذ دولتمردان بر کشور همانند گذشته مطلق نیست که دخالت و کنترل موثر بر تمامی موضوعات محدوده ی سرزمینی خود داشته باشند و دیگر تنها دولت ها تصمیم گیرنده نهایی در همه مسائل اقتصادی نیستند. امروزه در کنار دولت ها، قدرت های دیگری که در تاثیرگذاری، گاهی از دولت های ملی هم قدرت و

۱ - سماواتی، حشمت الله، " (۱۳۸۹) حقوق معاملات بین المللی"، تهران: انتشارات ققنوس. ص ۴۱

۲ - سازمان جهانی تجارت، " تجارت در آینده درآمدی بر سازمان تجارت جهانی، ترجمه محمد جواد ایروانی، تهران: موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی. ص ۸۶

نفوا موثرتریدارند فعالیت می کنند و جهانی شدن اقتصاد موجب شده تا مرزهای جغرافیایی و حاکمیت ملی سنتی در عرصه فعالیت های اقتصادی از قبیل تجارت بین الملل، سرمایه گذاری خارجی، نقل و انتقالات مالی هر روز نقش کمتری داشته باشند. موانع گمرکی و تجاری به حداقل کاهش یافته و امکان دارد در بلندمدت به طور کامل حذف گردد. دریافت عوارض گمرکی به عنوان یکی از مظاهر حاکمیت در حال کمرنگ تر شدن است و با فرمایش تدریجی حاکمیت مطلق دولت ها، سازمان ها و نهادهای بین المللی، مثل بانک جهانی و صندوق بین المللی پول و سازمان تجارت جهانی نقش آفرین شده اند.^۳

نظام تجارت جهانی از طریق یک سری دور مذاکرات تجاری تحت موافقتنامه عمومی تعرفه و تجارت گات شکل گرفت. اعضای سازمان تجارت جهانی به دو دسته اعضای اولیه و اعضای ملحق شده تقسیم می شوند. اعضای اولیه همان طرفهای متعاقد گات تا پایان سال ۱۹۹۴ و نیز اعضای اتحادیه اروپا هستند که در مهلت دوساله پس از تاسیس سازمان تجارت جهانی به عضویت این سازمان درآمده اند. دیگر کشورها و یا قلمروهای مجزا و خود مختار گمرکی نیز برای عضویت باید فرآیند الحاق را مطابق با ماده ۱۲ موافقتنامه تاسیس سازمان تجارت جهانی طی کنند. فرآیند الحاق به سازمان تجارت جهانی با دیگر سازمانهای بین المللی که غالباً از روند خودکار الحاق بهره مند هستند متفاوت است. براساس ماده مزبور، الحاق به این سازمان با شرایط مورد توافق سازمان و دولت متقاضی صورت خواهد گرفت و به عبارت دیگر فرآیند الحاق به سازمان تجارت جهانی یک فرآیند مذاکره ای است و نتیجتاً امر الحاق به این سازمان را به روندی پیچیده، زمان بر و دشوار تبدیل می نماید. لذا طی مذاکرات کشورهای متقاضی باید بپذیرند که اقداماتی را جهت مطابقت قوانین ملی خود با مقررات موافقتنامه های چندجانبه سازمان به عمل آورند. علاوه بر این لازمست تعهداتی را برای کاهش تعرفه ها و اصلاح مقررات خود قبول نمایند تا دسترسی بیشتری را برای واردات کالاها و خدمات خارجی فراهم نمایند.^۴

فرآیند الحاق به سازمان تجارت جهانی شامل درخواست عضویت و تشکیل گروه کاری، بررسی رژیم تجارت خارجی کشور متقاضی الحاق (مرحله حقیقت یابی)، مذاکرات دوجانبه (مرحله مذاکرات دسترسی به بازار) جهت تهیه جدول امتیازات و تعهدات مربوط به گات ۱۹۹۴ همچنین جدول تعهدات ویژه مربوط به موافقتنامه عمومی تجارت خدمات برای آن کشور و نهایتاً توافق در مورد گزارش گروه کاری، سند تصمیم در مورد الحاق و پروتکلی (مقاوله نامه ای) که شرایط الحاق را معین می سازد می باشد. پروتکل الحاق ۳۰ روز پس از پذیرش کشور متقاضی الحاق (پس از تصویب پارلمان آن کشور) لازم الاجرا می گردد.

آمریکا، به عنوان مخالف اصلی الحاق ایران به این سازمان مهم تجاری یاد می شود، حتی مسئله عضویت ایران در جلسه شورای عمومی این سازمان هنوز مطرح نشده است. وزارت صنعت و تجارت اولین گزارش در مورد رژیم تجاری ایران را در سال ۱۳۹۰ به این سازمان تسلیم کرد، و این سازمان بررسی اولیه خود را به انجام رسانید، اما بروز تنش هسته ای ایران و با شروع تحریم ها در دوران تصدی دولت دهم این روند متوقف شد.^۵

^۳ - سازمان جهانی تجارت، "شناخت سازمان تجارت جهانی"، ترجمه محمد جواد ایروانی، تهران: موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی، ۱۳۸۳. ص ۹۶

^۴ - صادقی، زبیری حاتم، (۱۳۸۸) "موانع غیر تعرفه ای تجاری و قواعد حاکم بر آن در چهار چوب نظام چند جانبه سازمان جهانی تجارت"، رساله دکتری، تهران: دانشگاه شهید بهشتی. ص ۵۴

^۵ - موسوی زنوز، موسی، "ساز و کار حل و فصل اختلافات در سازمان جهانی تجارت و منافع کشورهای در حال توسعه"، بررسی های بازرگانی، دوره جدید، سال اول، شماره سوم، آذر دی، ۱۳۹۲. ص ۷۰

به نظر می‌رسد کشورمان هنوز به طور جدی موضوع عضویت در سازمان را دنبال نمی‌کند. بخش خصوصی کشورمان نیز متأسفانه اطلاعات کاملی از مزایای گسترده عضویت ایران در سازمان تجارت جهانی ندارد. زیرا تا کنون، یک استراتژی جامع و مشخص برای عضویت در این سازمان وجود نداشته است. لزوم اجماع در حاکمیت، شرط اول مدیریت یک دیپلماسی فعال تجاری بین‌المللی است. با عضویت در سازمان تجارت جهانی، تولید ملی و صادرات صنعتی در تعامل با تولیدکنندگان و تجارت جهانی تقویت می‌شود و محصولات صنعتی ما در کلاس جهانی قرار می‌گیرند، ضمن آنکه نرخ‌های تعرفه صادراتی برای تولیدات ایران به صفر می‌رسد. لذا فقدان روابط تجاری صنعتی و نبود زیرساخت‌ها و بسترهای مقرراتی و قانونی و هماهنگی با کشورها می‌تواند هزینه‌های سنگینی را به تولیدکنندگان بخش خصوصی کشور تحمیل کند و مانع رشد سریع و مستمر اقتصادی ایران شود.

" تا زمانی که کشور متقاضی الحاق نسبت به بازنگری در قوانین و مقررات داخلی خود اقدام نکرده باشد، پذیرش و قبول آن در سازمان منتفی است لذا هر دولت - کشوری که تمایل به عضویت در آن داشته باشد، باید در بدو تقاضای الحاق تمامی قوانین و مقررات داخلی خود را که معارض مقررات سازمان است را قبل یا حین مذاکرات الحاق مورد اصلاح و بازنگری قرار دهد." ^۶

از آن جایی که برخی از قوانین و مقررات کشور ما با اصول سازمان تجارت جهانی مغایرت دارد لذا باید تا قبل از الحاق دائم و رسمی اکنون که عضو ناظر سازمان مزبور هستیم مغایرت‌ها را شناسایی و رفع کنیم. هم‌چنان که قانون گذار ویتنام ده سال پیش از الحاق به این سازمان نسبت به تصویب قوانین منطبق با اصول سازمان تجارت جهانی اقدام نمود و یا چین که برای ورود به سازمان تجارت جهانی حدود سه هزار قانون خود را تغییر داد. به پیروی از چنین ضرورتی در این تحقیق سعی شده تا به موانع قانونی الحاق با واکاوی مقررات اقتصادی کشورمان به موضوع پرداخته شود تا با شناخت موانع قانونی در جهت اصلاح و هماهنگی سازی با اصول و اهداف سازمان تجارت جهانی اقدام مناسب انجام پذیرد. ^۷

بخش اعظم رشد اقتصادی یک کشور در گرو رشد و توسعه ی تکنولوژیک آن است و انتقال تکنولوژی به معنی زنجیره ای منظم از فعالیتهای هدفمند جهت بکار گیری مجموعه عناصر تکنولوژی در مکانی به جز مکان اولیه است و ایجاد آن گام مهمی در مسیر صنعتی شدن و توسعه اقتصادی کشورهای کمتر توسعه یافته و در حال توسعه که قادر به تولید تکنولوژی های پیشرفته نیستند، به شمار می‌رود. نیازهای مادی و سطح زندگی در جامعه ی امروز به شدت ارتقا یافته است. پیشرفت علم و فناوری، تقسیم کار در اجتماع را ناگزیر ساخته است و تقریباً کسی نمی‌تواند همزمان با پرداختن اصولی و عمیق به تلاشهای فکری جهت خلق تکنولوژی نوین، به اشتغال و کسب درآمد از مشاغل معمول نیز بپردازد. پس برخلاف گذشته، آثار فکری ارزش مادی نیز پیدا کرده اند و به عنوان اصلی ترین راه تأمین نیازهای مادی پدید آورندگان شناخته می‌شوند. از سوی دیگر پیشرفت و تنوع روز افزون وسائل ارتباطی این سرمایه ها را که نقش مهمی در توسعه ی تمدن، فرهنگ، اقتصاد و صنعت بشری ایفا می‌کنند، در معرض خطرات بزرگی قرار داده است. به همین خاطر دولت‌ها و ملت‌های صاحب تکنولوژی روز دنیا به تدوین قوانین و دستورالعمل‌هایی جهت حمایت و نظارت بر مالکیت‌های معنوی خالقان تکنولوژی پرداخته و کشورهای دیگر را هم به متابعت و پیروی از این قوانین واداشته‌اند. در این تحقیق پس از تعریف «حقوق مالکیت معنوی» به توصیف و تبیین اهم جنبه‌های حقوق مالکیت‌های معنوی در رابطه با انتقال تکنولوژی پرداخته می‌شود. ^۸

^۶ - زایدل هوهن فلدرن، آیگناتس (۱۳۸۹)، "حقوق بین الملل اقتصادی"، ترجمه سید قاسم زمانی، تهران، شهر دانش. ص ۶۹

^۷ - ژید، شارل و شارل رسیت (۱۳۹۰)، تاریخ عقاید اقتصادی، ترجمه کریم سنجابی، تهران: انتشارات دانشگاه تهران. ص ۴۱

^۸ - سماواتی، حشمت الله، " (۱۳۸۹) حقوق معاملات بین المللی"، تهران: انتشارات ققنوس. ص ۸۸

حقوق مالکیت صنعتی، زمینه تجاری شدن و دست یابی سرمایه گذار و محقق را به اهداف مادی و معنوی فراهم می آورد و از این طریق محقق و سرمایه گذار تشویق می شود تا دوباره به انجام تحقیق و نوآوری روی آورد این چرخه ی مثبت موجب خلق ثروت و افزایش رفاه و بهره مندی جامعه از مزایای آن می گردد حمایت قوی و موثر یک سنگ بنایی است برای ایجاد سرمایه گذاری سالم در تحقیقات و علم و فناوری که مزایای بلند مدت اقتصادی را به دنبال دارد.

بحث تجارت در جهان امروز، و الحاق کشورها به سازمان جهانی تجارت، فرصت‌ها و چالش‌هایی را پیش روی دولتمردان قرار داده است. پذیرش جمهوری اسلامی ایران به عنوان عضو ناظر سازمان مذکور، اندیشه حقوقدانان، حقوق دانان و اقتصاد دانان و سیاستمداران را به خود معطوف نموده است. از مواردی که به طور معمول، کشورها از جمله ایران با آن روبرو هستند، ضرورت اصلاح قوانین و مقررات در حوزه مالکیت معنوی است. شناسایی حقوق مالکیت معنوی از نظر فقهی و قانونی در ایران، مشروعیت و امکان الحاق ایران به سازمان مذکور را تسهیل کرده است.

یکی از فعالیتهای کم نظیر یا حتی بی نظیر بشری که زندگی او را در تمامی شوون فردی و اجتماعی با تحولات گسترده ای مواجه کرده است، تجارت بوده و به تحقیق آنچه که طی سطوح مختلف دوران تاریخ به دنبال ظهور این پدیده بر زندگی بشر گذشته، نظیر آن در تاریخ کمتر مشاهده شده است هم اکنون هیچ کشوری را نمی توان یافت که از تجارت تاثیر نپذیرفته باشد حتی این ضرورت احساس می شود که جهت پیشرفت همه جانبه زندگی بشری، باید هرچه سریعتر و به مشکل همه جانبه آنها را به سمت هماهنگ شدن تجاری سوق داد و بشر امروز می تواند امیدوار باشد که با تنظیم نظام هماهنگ تجاری، نتیجه فعالیت خود را در این رابطه در دوره زمانی کم و با سرعت بسیار بالا بدست می آورد.

اما در کنار تحقق بسیاری از این رویاها ی شیرین به یقین می توان گفت تجارت جهانی یکی از بزرگترین چالش های خود را برای نظام های ملی و کوچک به وجود آورده است زیرا بسیاری از کشورها به این مسئله واقفند که با عضویت در این نظام جهانی می بایست از برخی روش های اقتصادی و حقوقی خویش صرفنظر نمایند کشور ایران نیز به عنوان یکی از اعضای جامعه بین المللی چندی است که به دنبال عضویت در سازمان جهان تجارت WTO بوده است که در صورت نهایی شدن آن می بایست علاوه بر برخورداری از مواهب، تبعات حقوقی و اقتصادی عضویت آن را نیز متحمل گردد. لازمه الحاق ایران به این سازمان به وجود آمدن بستر های لازم در حقوق ایران است.^۹

مفهوم موانع حقوقی

به آن دسته از عوامل و فاکتور هایی گفته می شود که یک فرد، یک سازمان و یا یک کشور برای رسیدن به اهداف بلند خود با آنها مواجه می گردد و این مساله زمینه را برای رسید به هدف نهایی نامساعد می کند. موانع حقوقی ممکن است قوانینی مصوب شده توسط سایر سازمان های دولتی باشد که یک کشور بخاطر آن ها نتواند به اهداف خود برسد.^{۱۰}

ماهیت و مفهوم تجارت بین المللی

حقیقتاً تجارت بین المللی همانا روابط تجاری یعنی صادرات و واردات کالاها و خدمات بین کشورهای مختلف جهان است. چون هیچ کشوری را از ابتدا تاکنون نمیتوان دریافت نمود، که تمام ضروریات و نیاز مندیهای خود را بدون داشتن روابط تجاری به

^۹ - سالواتوره، دومینیک، (۱۳۸۶) " تجارت بین الملل"، ترجمه حمید رضا ارباب، تهران: نشر نی. ص ۴۲

^{۱۰} - بهرام بهرامی، (۱۳۸۸) وصف تجریدی در اسناد تجاری، انتشارات روزنامه رسمی کشور، چاپ اول. ص ۵۶

صورت احسن برآورده کند^{۱۱}. بناءً ناگزیراست برای رفع نیازمندی های خود روابط تجارتي را با دیگرکشورها برقرار کند. پس تجارت بین المللی ناشی از روابط عرضه و تقاضا برای کالا و خدمات بین کشورهای مختلف جهان به دلیل مفاد وسود آوری برقرار میگردد.

مفهوم تجارت بین المللی:

روابط تجارتي از زمان های قدیم در بین افراد وجود داشته است که افراد اشخاص برای کسب مفاد و رفع نیازمندی های جامعه به این شغل پرداخته اند مثلاً درکشورما (افغانستان) روابط تجارتي از قدیم وجود داشته است که تاجران امتعه واجناس را از چین به ماورانهر و بلاخره به بغداد انتقال میدادند و یا از ماورانهر به چین از همین راه صورت می گرفت.^{۱۲}

موافقان و مخالفان جهانی سازی و کشورهای جهان سوم

از زمان آدام اسمیت حقوق دانان و اقتصاد دانان بر آثار مثبت تجارت آزاد بر نرخ رشد اقتصادی آگاه بودند. طبق نظریات اقتصادی تجارت آزاد به توزیع بهینه عوامل تولید و در نتیجه حداکثر رشد منجر می شود. در یک اقتصاد باز از آنجائیکه بنگاهها به بازارهای بزرگتری دسترسی دارند لذا انگیزه و امکان بیشتری در بکارگیری ابتکارات و اختراعات و بهره بردن از منافع تولید انبوه دارند. این امر منجر به افزایش سرمایه گذاری و در نتیجه افزایش رشد درآمد ناخالصی داخلی و نتیجتاً رفاه جامعه می شود. همچنین بازبودن تجاری را سبب دست یافتن بنگاههای یک کشور به دانش و فن آوری کشورهای دیگر و بهره برداری از آنها به منظور افزایش بهره وری تولید تعریف می کنند و از جمله مجراهای عمده چنین امری سرمایه گذاریهای مستقیم خارجی است.^{۱۳}

درجه باز بودن اقتصاد با نسبت کالاهای قابل تجارت به تولیدات واقعی هر کشور اندازه گیری می نمایند. یک معیار درجه باز بودن اقتصاد نسبت مجموع واردات و صادرات به تولید ناخالص ملی اندازه گیری می شود. بالاخره درجه باز بودن اقتصاد براساس معیارهای حساب سرمایه عبارت از نسبت خروج سرمایه به تولید ناخالص ملی می باشد. هرچه اقتصاد بازتر باشد امکان استفاده از مزایای تجارت و تخصیص بهتر منابع وجود خواهد داشت.^{۱۴}

مزیت دیگر تجارت آزاد را در قالب بهبود وضعیت مدیریت کشورها نیز برشمرده اند زیرا مسئولین مجبور می شوند سیاستهای سنجیده تری در اقتصاد کلان ایجاد کنند تا موجب تقویت بنگاههای داخلی در جهت رقابت در بازارهای جهانی و نیز جذب سرمایه گذاریهای خارجی شوند. تحقیقات زیادی نیز آثار مثبت سرمایه گذاری خارجی بر روی رشد اقتصادی را بررسی نموده و نشان می دهند که هر یک درصد افزایش در نسبت سرمایه گذاری خارجی به تولید ناخالص داخلی (FDI/GDP) رشد سالانه

۱۱ - امامی، حسن، (۱۳۹۴) حقوق مدنی، چاپخانه دانشگاه، جلد ۱، چاپ ششم تهران. ص ۸۷

۱۲ - افتخاری، جواد؛ (۱۳۸۰) حقوق تجارت ۳ نظری و کاربردی، اسناد جاری، بانکی، خزانه و اوراق قرضه و اسناد حمل و نقل، تهران، انتشارات ققنوس، چاپ اول. ص ۱۰۴

۱۳ - دبیرخانه آنکتاد (۱۳۹۱) چگونگی الحاق به سازمان تجارت جهانی. ترجمه: ابوالقاسم بینات، حامد ص ۴۱۲

۱۴ - پور مقیم، سید جواد، تجارت بین الملل نظریه ها و سیاستهای بازرگانی تابستان ۱۳۹۵. ص ۸۷

GDP را در حدود ۰/۳٪ افزایش می‌دهد لذا چنین نتیجه‌گیری می‌نمایند که آزادی تجارت و سرمایه‌گذاری خارجی به تشدید رشد می‌انجامد.^{۱۵}

بر این اساس برخی از حقوق دانان و اقتصاد دانان جهانی سازی را به عنوان یک نیروی محرک قوی می‌دانند که کلید توسعه اقتصادی دنیای آینده را در دست خواهد گرفت. ولی گروه دیگر عقیده دارند که با این کار نابرابری بین ملت‌ها افزایش می‌یابد، مشاغل کمتر می‌شوند و موانعی برای استانداردهای زندگی و پیشرفت اجتماعی پدید می‌آید.^{۱۶}

گفتار اول: موافقتنامه عمومی تعرفه و تجارت (گات)

از سال ۱۹۴۸ تا ۱۹۹۴، موافقتنامه عمومی تعرفه و تجارت (گات) قواعدی را برای بخش زیادی از تجارت جهانی وضع کرد و در طول این دوره رشد بازرگانی بین‌المللی از نرخ بالایی برخوردار بود. این سازمان بسیار خوب استقرار یافت اما در طول ۴۷ سال یک سازمان و موافقتنامه موقتی بود.

نحوه فعالیت گات تاکنون انجام مذاکرات تجاری به منظور کاهش و الزام‌آور نمودن محدودیت تعرفه‌های گمرکی و دیگر موانع تجاری موجود بر سر راه مبادلات بین‌المللی بوده است بطوریکه از سال ۱۹۴۷ تا به امروز نه دور مذاکرات علاوه بر نشست‌های سالانه بین کشورهای عضو بعمل آمده است که در زیر ذکر شده‌اند.^{۱۷}

نتیجه اولین دور مذاکرات توافق راجع به ۴۵۰۰۰ مورد امتیازات تعرفه‌ای بود که بر ۱۰ میلیارد دلار تجارت که حدود یک پنجم کل تجارت جهان را در بر می‌گرفت اثر داشت. ۲۳ کشور شرکت کننده همچنین توافق کردند که باید برخی از قواعد تجاری مندرج در منشور (ITO) را نیز بپذیرند. آنها معتقد بودند که این کار باید به سرعت و در عین حال به صورت موقتی انجام شود تا از ارزش امتیازات مورد مذاکره حمایت شود. این در حالی است که منشور (ITO) همچنان در دستور مذاکره بود.

۱۸

علیرغم تلاش زیاد در مذاکرات چهار دوره آنسی، تورکوئی، ژنو و دور دیلون، کاهش اندک نرخ‌های تعرفه‌ای حاصل گردید. عمده دلایل این امر را می‌توان تشکیل جامعه اقتصادی اروپا (EC) و عدم تمایل اعضای آن به اعطای امتیازات تعرفه‌ای به کشورهای غیر عضو و نیز عدم تمایل کشور انگلستان و کشورهای مشترک‌المنافع به کاهش ترجیحات تجاری خود ذکر نمود. به علاوه در این ادوار شیوه مذاکره کالا به کالا نیز تقریباً به حالت اشباع رسیده بود.^{۱۹}

در دور کندی بر خلاف چهار دور مذاکرات قبلی پیشرفتهای چشمگیری حاصل گردید و مجدداً گروه وسیعی از محصولات به ویژه محصولات صنعتی مورد مذاکره قرار گرفتند که به کاهش متوسط تعرفه‌های صنعتی از ۳۶ تا ۳۹ درصد منجر گردید. عمده دلایل این امر کاهش قدرت انگلستان در ارتباط با کشورهای جامعه مشترک‌المنافع و استفاده از پذیرش اصل کاهش عمومی به جای شیوه مذاکره کالا به کالا بود. بر اساس این اصل به جای مذاکره در مورد تک تک کالاها هر یک گروه از کالاها

۱۵ - خزاعی؛ حسین؛ (۱۳۸۵) حقوق تجارت، اسناد تجاری، تهران، مؤسسه نشر قانون، چاپ اول، جلد سوم. ص ۱۵۲

خسرو عزیزی، ایران و سازمان تجارت جهانی، مجله اطلاعات سیاسی - اقتصادی. شماره ۱۷۶-۱۷۵.

۱۶ - پور مقیم، سید جواد، تجارت بین الملل نظریه‌ها و سیاستهای بازرگانی تابستان ۱۳۹۵. ص ۱۵۷

۱۷ - جهانخانی، علی و عبده تبریزی، حسین. (۱۳۸۳) نظریه بازار کارای سرمایه " مجله تحقیقات مالی شماره اول، دانشگاه تهران، صفحات ۷ الی ۲۳.

۱۸ - بیدآباد، بیژن. آثار کمی الحاق ایران به سازمان تجارت جهانی در بخش صنعت، ۱۳۸۲، تهران.

۱۹ - خزاعی؛ حسین؛ (۱۳۸۵) حقوق تجارت، اسناد تجاری، تهران، مؤسسه نشر قانون، چاپ اول، جلد سوم.

خسرو عزیزی، ایران و سازمان تجارت جهانی، مجله اطلاعات سیاسی - اقتصادی. شماره ۱۷۶-۱۷۵.

مثل کالاهای صنعتی یا گروهی از کالاهای صنعتی انتخاب می‌گردیدند و مذاکره در مورد این گروه صورت می‌پذیرد و نتایج حاصل شده به تمامی کالاهای گروه گسترش می‌یابد. به علاوه در این دور مذاکرات به منظور کمک به کشورهای در حال توسعه آنها از رعایت در اصل دول کامله الوداد و اصل معامله متقابل معاف گردیدند. همچنین مذاکراتی در زمینه موانع غیرتعرفه‌ای صورت پذیرفت.^{۲۰}

دوره‌های تجاری گات

سال	محل	موفقیت	کشورها
۱۹۴۷	ژنو	گات قدرت اجرایی یافت	۲۳
۱۹۴۹	آنسی فرانسه	کاهش تعرفه‌ها	۱۳
۱۹۵۱	تور کوئی (انگلستان)	کاهش تعرفه‌ها	۳۸
۱۹۵۶	ژنو	کاهش تعرفه‌ها	۲۶
۱۹۶۰-۱۹۶۱	ژنو (دور دیلون)	کاهش تعرفه‌ها	۲۶
۱۹۶۴-۱۹۶۷	ژنو (دور کندی)	قوانین ضد دامپینگ	۶۲
۱۹۷۳-۱۹۷۹	دور توکیو	کاهش محدودیتهای تعرفه‌ای و غیرتعرفه‌ای	۱۰۲
۱۹۸۶-۱۹۹۴	دور اروگوئه	تشکیل سازمان جهانی	
۲۰۰۰-۲۰۰۵	دور دوحه	رفع موانع غیرتعرفه‌ای کشاورزی و محیط زیست و اعطای پارانه و قوانین ضد دامپینگ	۱۴۷

مذاکرات دور توکیو به مذاکرات چند جانبه تجاری معروف شده است. دور توکیو با حضور ۱۰۲ کشور از سال ۱۹۷۳ تا ۱۹۷۹ به طول انجامید. این دور از مذاکرات به تلاش‌های گات برای کاهش فزاینده تعرفه‌ها ادامه داد. موضوعات مورد بحث در این دور علاوه بر کاهش بیشتر تعرفه‌های گمرکی به موانع غیرتعرفه‌ای و سایر اقداماتی که باعث تحریف تجارت بین‌الملل می‌گردند (از قبیل دامپینگ) نیز تسری یافت. به علاوه در این دور توجه خاصی به مسائل تجاری کشورهای در حال توسعه معطوف گردید و بر این اساس سیستم ترجیحات عمومی که در کل برای کشورها شرایط آسانتری را در نظر می‌گرفت بوجود آمد.^{۲۱} در نتیجه این دور از مذاکرات، به طور میانگین یک سوم حقوق و عوارض گمرکی در نه بازار بزرگ صنعتی پائین آمد و میانگین تعرفه محصولات صنعتی نیز ۴/۷ درصد کاهش یافت. کاهش تعرفه‌ها در یک دور هشت ساله مرحله‌بندی شدند. در موضوع‌های دیگر، دور توکیو نتایج متفاوتی داشت این دور نتوانست با مشکلات اساسی که بر تجارت محصولات کشاورزی اثر می‌گذاشت مقابله کند و تهیه موافقتنامه جدید در خصوص حفاظت‌ها (تدابیر اضطراری در مورد واردات) متوقف شد. با وجود این در زمینه موانع غیرتعرفه‌ای موافقت‌هایی شکل گرفتند که در برخی موارد مقررات گات را تفسیر می‌کردند و در موارد دیگر از پیدایش زمینه‌هایی کاملاً جدید خبر می‌دادند. در اکثر موارد تعداد کمی از اعضای گات (عمدتاً صنعتی‌ها) این ترتیبات

۲۰ - بیژن تفرشیان (۱۳۹۰). ایران و سازمان تجارت جهانی، نشریه داخلی بانک ملی، سازمان اداره خارجه. ص ۷

۲۱ - جهانخانی، علی و عبده تبریزی، حسین. (۱۳۸۳) نظریه بازار کارای سرمایه " مجله تحقیقات مالی شماره اول، دانشگاه تهران، صفحات ۷ الی ۲۳. ص

و موافقتنامه‌ها را امضاء کردند از آنجا که تمام اعضای گات آنها را نپذیرفتند به صورت غیررسمی مجموعه مقررات نامیده می‌شوند. این موافقتنامه‌ها چند جانبه نبودند اما نقطه شروع به حساب می‌آمدند. تعدادی از این مجموعه مقررات در دور اروگوئه اصلاح شدند و به تعهدات چند جانبه تبدیل گشتند که توسط تمام اعضای سازمان تجارت جهانی پذیرفته شد. تنها چهار موافقتنامه میان چند طرف باقی ماند که در زمینه خریدهای دولتی، گوشت گاو، هواپیمای غیرنظامی و محصولات لبنی هستند. در سال ۱۹۹۷ اعضا سازمان تجارت جهانی توافق کردند که موافقتنامه‌هایی مربوط به گوشت گاو و محصولات لبنی را از پایان همان سال لغو کنند.

مجموعه مقررات دور توکیو را می‌توان به موارد زیر خلاصه نمود:

رویه‌های صدور و مجوز واردات

یارانه‌ها و تدابیر جبرانی

خریدهای دولتی

ضد دامپینگ

موانع فنی تجارت

ارزش‌گذاری گمرکی

ترتیبات محصولات لبنی

ترتیبات گوشت گاو

تجارت هواپیماهای غیرنظامی^{۲۲}

گات حوزه پوشش محدود و ماهیتی موقتی داشت اما بی‌تردید در بهبود اطمینان بخشی به آزاد سازی بیشتر تجارت جهانی موفق بود. کاهش دائمی تعرفه‌ها به تنهایی به نرخ بالای رشد تجارت جهانی در دهه‌های ۱۹۵۰ و ۱۹۶۰ (به طور میانگین ۸ درصد در سال) کمک کرد. نیروی محرکه آزادسازی تجاری اطمینانی بود تا رشد با ثبات تجارت، رشد تولید در عصر گات را سرعت بخشد. هجوم اعضای جدید طی دور اروگوئه اثبات کرد که سیستم تجارت چند جانبه یک نقطه اطمینان برای توسعه و ابزاری برای اصلاحات اقتصادی و تجاری است. دور توکیو اقدامی برای رفع پاره‌ای مشکلات بود لیکن نتایج محدودی داشت.^{۲۳} موفقیت گات در کاهش تعرفه‌ها به چنین سطح پائینی با یک رکودهای اقتصادی در دهه ۷۰ و اوایل دهه ۱۹۸۰ همراه بود. این باعث شد تا دولت‌ها تدابیر دیگری را برای حمایت از بخشهایی که با افزایش رقابت خارجی مواجه بودند بیاندیشند. نرخ بالای بیکاری و بسته شدن مداوم کارخانه‌ها، دولت‌های اروپای غربی و آمریکای شمالی را بر آن داشت تا ترتیبات دو جانبه مشارکت در بازار را با رقبا در پیش گیرند و برای حفظ تجارت یارانه‌ها را دنبال کنند.^{۲۴}

در ابتدای دهه ۱۹۸۰ تجارت جهانی مهمتر و پیچیده‌تر از ۴۰ سال قبل شده بود. جهانی سازی اقتصاد در راه بود، تجارت خدمات که در مقررات گات وجود نداشت، مورد علاقه بسیاری از کشورها قرار گرفته بود و سرمایه‌گذاری بین‌المللی افزایش یافته بود. توسعه خدمات به مسائلی همچون افزایش تجارت جهانی کالاها وابسته شده بود. در سایر موارد نیز گات کمبودهایی داشت، به عنوان مثال در کشاورزی از مفرهای موجود در سیستم چندجانبه شدیداً بهره‌برداری می‌شد و تلاش برای آزاد سازی

۲۲ - جهانخانی، علی و عبده تبریزی، حسین. (۱۳۸۳) نظریه بازار کارای سرمایه " مجله تحقیقات مالی شماره اول، دانشگاه تهران، صفحات ۷ الی ۲۳.

۲۳ - بیدآباد، بیژن. موانع غیرتعرفه‌ای در سازمان جهانی تجارت و حذف از بازرگانی خارجی ایران، ۱۳۹۱. ص ۱۱۱

۲۴ - بیژن تفرشیان (۱۳۹۰). ایران و سازمان تجارت جهانی، نشریه داخلی بانک ملی، سازمان اداره خارجه. ص ۱۹۷

تجارت کشاورزی با موفقیت کمی روبه رو بود. در بخش منسوجات و پوشاک استثنائاتی در نظام عادی گات در دهه ۱۹۶۰ و اوایل دهه ۱۹۷۰ مورد توافق قرار گرفت و به ترتیبات الیاف چندگانه منجر گردید. علی رغم اینکه ساختار نهادی گات و سیستم حل اختلاف خود مایه نگرانی بودند. این مشکلات و سایر عوامل اعضای گات را به تلاشی جدید برای تقویت و توسعه سیستم چندجانبه فراخواند. این تلاش در دور اروگوئه با اعلامیه مراکش و تشکیل سازمان تجارت جهانی نتیجه داد.^{۲۵}

مذاکرات دور اروگوئه طولانی‌ترین و جامع‌ترین دور مذاکرات تا به امروز بوده است که هفت سال به طول انجامید و موافقتنامه مقدماتی آن در ۱۵ آوریل ۱۹۹۴ توسط اعضاء امضاء گردید. در انتهای دور اروگوئه ۱۲۳ کشور شرکت داشتند و تقریباً همه مسائل تجاری را در برمی‌گرفت. این دور بزرگترین مذاکره تجاری تا آن زمان بود و شاید بتوان گفت بزرگترین مذاکره در نوع خود در تاریخ است. دور اروگوئه در مواقعی به نظر می‌رسید که به شکست منجر می‌شود، اما در پایان این دور بزرگترین اصلاح سیستم تجارت جهانی بعد از جنگ جهانی دوم را به ارمغان آورد علیرغم پیشرفتهای سخت دور اروگوئه مشاهده برخی نتایج دور از انتظار بود. تنها طی دو سال، شرکت کنندگان روی مجموعه‌ای از کاهشها در مورد حقوق و عوارض واردات بر محصولات گرمسیری که بیشتر توسط کشورهای در حال توسعه صادر می‌شد موافقت کردند. آنان همچنین در مقررات حل و فصل اختلاف تجدید نظر کردند که برخی از این ضوابط بی‌درنگ اجرا شدند. آنان خواستار ارائه گزارشات منظم در مورد سیاستهای تجاری اعضا برای شفاف ساختن رژیمهای تجاری در سطح دنیا شدند که بسیار مهم بود.^{۲۶}

تعرفه‌ها، موانع غیرتعرفه‌ای، محصولات منابع طبیعی، منسوجات و پوشاک، کشاورزی محصولات گرمسیری، مواد گات، مجموعه مقررات دور توکیو، ضد دامپینگ، یارانه‌ها، دارائیهای فکری، اقدامات سرمایه‌گذاری، حل و فصل اختلاف، سیستم گات، خدمات در دستور کار دور اروگوئه بود.^{۲۷}

بذر اولیه دور اروگوئه در نوامبر ۱۹۸۲ در اجلاس وزرای اعضای گات در ژنو پاشیده شد. گرچه وزراء قصد داشتند که یک مذاکره جدید و مهم راه اندازند. اما اجلاس بر سر موضوع کشاورزی متوقف گردید و این یک شکست برای گات ارزیابی شد. در حقیقت برنامه کاری که وزراء در مورد آن توقف کردند، مبنای دستور جلسه مذاکرات دور اروگوئه قرار گرفت.

با وجود این، اجماع برای قبول آغاز دور جدید توسط وزراء چهار سال به طول انجامید و در سپتامبر ۱۹۸۶ در پونتادل استه (Puntadel Este) اروگوئه گرد هم آمدند. دستور جلسه مذاکرات در واقع همه موضوعات مهم در سیاستهای تجاری بود. گفتگوها در پی این بود که سیستم تجاری را به حوزه‌های جدید خصوصاً تجارت خدمات و مالکیت معنوی توسعه دهد و تجارت در بخشهای حساس کشاورزی و منسوجات را اصلاح کند. تمام ماده‌های اولیه گات برای بازنگری در دستور کار قرار گرفت این بزرگترین دستور مذاکرات تجاری بود که تا آن زمان مورد قبول قرار گرفته بود و وزراء برای تکمیل آن چهار سال مهلت در نظر گرفتند. دو سال بعد، در دسامبر ۱۹۸۸، وزراء برای ارزیابی نیمی از دور اروگوئه و بررسی پیشرفت کار دوباره در مونترال کانادا گرد هم آمدند. هدف این بود که دستور جلسه را برای دوسال باقیمانده روشن کنند اما گفتگوها به بن بست انجامید و به صورت لاینحل درآمد تا اینکه مسئولین رسمی در ماه آوریل سال بعد به آرامی و بدون سر و صدا در ژنو دیدار کردند.^{۲۸}

^{۲۵} - تفرشیان، بیژن (۱۳۹۰). ایران و سازمان تجارت جهانی، نشریه داخلی بانک ملی، سازمان اداره خارجه. ص ۱۹۸

^{۲۶} - پور مقیم، سید جواد، تجارت بین الملل نظریه‌ها و سیاستهای بازرگانی تابستان ۱۳۹۵. ص ۱۴۲

^{۲۷} - پور مقیم، سید جواد، تجارت بین الملل نظریه‌ها و سیاستهای بازرگانی تابستان ۱۳۹۵. ص ۱۴۳

^{۲۸} - تفرشیان، بیژن (۱۳۹۰). ایران و سازمان تجارت جهانی، نشریه داخلی بانک ملی، سازمان اداره خارجه. ص ۱۶۹

وزراء طی اجلاس مونترال در زمینه مجموعه نتایج اولیه توافق کردند که شامل برخی امتیازات در مورد دسترسی به بازار محصولات گرمسیری به منظور کمک به کشورهای در حال توسعه و ایجاد سیستم حل و فصل اختلافات کارا و نیز مکانیسم بررسی سیاست تجاری بود که برای اولین بار سیاستها و رویه‌های تجاری اعضاء گات به صورت جامع و سیستماتیک بازنگری می‌شد. قرار بود این دور از مذاکره موقعی که در دسامبر ۱۹۹۰ وزراء بار دیگر در بروکسل با یکدیگر دیدار کردند خاتمه یابد. اما آنان در مورد چگونگی اصلاح تجارت محصولات کشاورزی به توافق رسیدند و تصمیم گرفتند که به گفتگوها ادامه دهند. بدین ترتیب دور اروگوئه وارد سردترین دور خود شد.^{۲۹}

علی‌رغم چشم انداز ضعیف سیاسی، کار فنی به طور قابل توجهی ادامه یافت که به تنظیم اولین پیش‌نویس موافقتنامه نهایی منجر شد. این پیش‌نویس در دسامبر ۱۹۹۱ در ژنو در دستور کار قرار گرفت. این پیش‌نویس همانند دستورالعمل پونتادل استه بود. فقط استثناء در مورد کاهش حقوق و عوارض واردات و باز کردن بازارهای خدمات به آن اضافه شده بود. این پیش‌نویس مبنایی برای موافقتنامه نهایی قرار گرفت. در طول دو سال بعد، مذاکرات با انتظارات شکست و موفقیت ادامه یافت. نکات اختلاف برانگیز جدیدی به بخش کشاورزی، خدمات، دسترسی به بازار، قواعد ضد دامپینگ و ایجاد یک نهاد جدید اضافه شد. اختلاف بیشتر بین ایالات متحده و اروپا بود.^{۳۰}

در نوامبر ۱۹۹۲، ایالات متحده و اتحادیه اروپا اکثر اختلافاتشان در زمینه کشاورزی را با روشی حل کردند که به طور غیر رسمی توافق Blair House نامیده می‌شود. در ژوئیه ۱۹۹۳ گروه چهار Quad ایالات متحده، اتحادیه اروپا، ژاپن و کانادا اعلام کردند که در مذاکرات تعرفه‌ها و سایر موضوعات مرتبط (دسترسی به بازار) به پیشرفت مهمی دست یافته‌اند. حل نهایی موضوعات و مذاکرات برای دسترسی به بازار کالاها و خدمات تا ۱۵ دسامبر ۱۹۹۳ طول کشید. در ۱۵ آوریل ۱۹۹۴ تمام وزرای ۱۲۳ کشور شرکت کننده در اجلاس مراکش موافقتنامه را امضاء کردند.^{۳۱}

این تأخیر فوایدی در برداشت از جمله باعث مذاکراتی شد که پیشرفت بیشتری را نسبت به آنچه در ۱۹۹۰ ممکن بود حاصل کرد به ارمغان آورد. برای مثال برخی از جنبه‌های مربوط به خدمات و مالکیت معنوی (دارایی فکری) و همچنین تشکیل سازمان تجارت جهانی از آن جمله است. اما وظیفه بسیار بود و خستگی مذاکرات فرسایشی در بوروکراسی‌های تجاری دنیا احساس می‌شد. مشکل دستیابی به موافقتنامه کاملی که تقریباً همه موضوعات تجاری را در برگیرد باعث این نتیجه‌گیری شد که مذاکره‌ای در این مقیاس دوباره امکان‌پذیر نیست. با وجود این موافقتنامه‌های دور اروگوئه جدول زمانی برای مذاکرات جدید در مورد برخی موضوعها داشت.^{۳۲} در سال ۱۹۹۶ بعضی کشورها علناً خواستار دور جدیدی از مذاکرات در ابتدای قرن بعدی شدند. باید توجه داشت که موافقتنامه عمومی تعرفه و تجارت ابتدا دو چیز بود. یکی موافقتنامه‌ای بین‌المللی که در آن مقرراتی برای هدایت تجارت بین‌الملل وجود داشت و دیگر سازمانی بین‌المللی که بعدها ایجاد شد تا از موافقتنامه حمایت کند.

۳۳

^{۲۹} - بیدآباد، بیژن. موانع غیرتعرفه‌ای در سازمان جهانی تجارت و حذف از بازرگانی خارجی ایران، ۱۳۹۱. ص ۸۶

^{۳۰} - جهانخانی، علی و عبده تبریزی، حسین. (۱۳۸۳) نظریه بازار کارای سرمایه " مجله تحقیقات مالی شماره اول، دانشگاه تهران، صفحات ۷ الی ۲۳.

^{۳۱} - تفرشیان، بیژن (۱۳۹۰). ایران و سازمان تجارت جهانی، نشریه داخلی بانک ملی، سازمان اداره خارجه. ص ۱۲۵

^{۳۲} - عزیزی خسرو، ایران و سازمان تجارت جهانی، مجله اطلاعات سیاسی - اقتصادی. شماره ۱۷۶-۱۷۵.

^{۳۳} - رجایی، مهدی (۱۳۷۵) " طراحی ابزارهای مالی در نظام مالی بدون ربا " پایان نامه کارشناسی ارشد رشته مدیریت، مرکز پژوهشهای اسلامی، قم.

گات به عنوان کارگزاری بین‌المللی دیگر وجود ندارد و هم اکنون جای خود را به سازمان تجارت جهانی داده است.^{۳۴} امروز موافقتنامه گات وجود دارد اما مجموعه مقررات آن همان مقررات اصلی اولیه برای تجارت بین‌المللی نیست و به روز شده است. موقعی که گات بعد از جنگ جهانی دوم ایجاد شد بازرگانی بین‌المللی عمدتاً شامل تجارت کالا بود. از آن زمان بتدریج تجارت در خدمات (حمل و نقل، مسافرت، بانکداری، بیمه، ارتباطات راه دور، مشاوره و غیر آن) اهمیت بیشتری می‌یافت و همین طور تجارت در ایده‌ها (اختراعات و طراحی و کالاها و خدمات موضوع آنها که مجموعاً دارای فکری نامیده می‌شود).^{۳۵} موافقتنامه عمومی تعرفه و تجارت اصلاح شده در موافقتنامه‌های جدید سازمان تجارت جهانی وارد گشته است. سازمان تجارت جهانی سه موافقتنامه گات به روز شده و موافقتنامه عمومی تجارت خدمات (GATS) و موافقتنامه جنبه‌های تجاری حقوق مالکیت معنوی (TRIPS) را در یک سازمان گرد هم می‌آورد. و یک مجموعه مقررات و یک سیستم واحد برای حل اختلافات در این سازمان وجود دارد. به طور خلاصه سازمان تجارت جهانی امتداد ساده‌ای از گات نیست بلکه بسیار بیشتر از آن است. گات به عنوان یک سازمان بین‌المللی دیگر وجود ندارد، موافقتنامه گات هنوز زنده است. متن قدیمی گات، گات ۱۹۴۷ نامیده می‌شود و متن به روز شده آن گات ۱۹۹۴ نامگذاری شده است. اصول کلیدی گات را موافقتنامه‌های خدمات و مالکیت فکری تشکیل می‌دهد. این اصول شامل اصل عدم تبعیض، اصل شفافیت و اصل قابلیت پیش‌بینی هستند. در حقیقت سازمان تجارت جهانی به شکل کامل‌تری از درون گات بیرون آمد.^{۳۶}

گات موقت بود، موافقتنامه عمومی هرگز در پارلمانهای اعضاء به تصویب نرسید و هیچ شرطی برای تاسیس یک سازمان را در بر نداشت. سازمان تجارت جهانی و موافقتنامه‌های آن دائمی هستند. سازمان تجارت جهانی به عنوان سازمان بین‌المللی مبنای قانونی مستحکم دارد. زیرا اعضاء موافقتنامه‌های سازمان تجارت جهانی را به تصویب پارلمانهای خود رسانده و خود موافقتنامه‌ها بر نحوه عمل سازمان تجارت جهانی ناظر و حاکم هستند. سازمان تجارت جهانی دارای اعضاء است در حالی که گات دارای طرفهای متعاقد بود و این ویژگی گات را به عنوان یک متن قانونی زیرسؤال می‌برد. گات با تجارت کالا در ارتباط بود در حالی که سازمان تجارت جهانی خدمات و داراییهای فکری را هم پوشش می‌دهد. سیستم حل اختلاف سازمان تجارت جهانی سریع‌تر و خودکارتر از سیستم قدیمی گات است و اجرای احکام آن نمی‌تواند متوقف شود.^{۳۷} مفاد موافقتنامه ۳۸ ماده‌ای گات جهت عضویت کشورها در سازمان تجارت جهانی ملحوظ گردید لذا کشورهایی که داوطلب عضویت در سازمان تجارت جهانی هستند به دنبال درخواست خود باید با تشکیل سه گروه کاری در سه زمینه مشخص و مرتبط زیر به مذاکره بپردازند.

۱- مذاکرات سیستماتیک یا چند جانبه

۲- مذاکرات مربوط به دسترسی به بازار

۳- مذاکرات مربوط به تعهدات خاص در بخش خدمات

^{۳۴} - دبیرخانه آنکتاد (۱۳۹۱) چگونگی الحاق به سازمان تجارت جهانی. ترجمه: ابوالقاسم بنیات، حامد ص ۱۱۹

^{۳۵} - خزاعی، حسین؛ (۱۳۸۵) حقوق تجارت، اسناد تجاری، تهران، مؤسسه نشر قانون، چاپ اول، جلد سوم. ص ۱۳۲

^{۳۶} - حسینی چالستری سید محسن (۱۳۸۶) " امکان سنجی قراردادهای تحویل آتی در نظام مالی اسلام " پایان نامه کارشناسی ارشد رشته مدیریت، دانشگاه امام صادق (ع) صفحات ۹۵-۹۰

^{۳۷} - جهانخانی، علی و عبده تبریزی، حسین. (۱۳۸۳) نظریه بازار کارای سرمایه " مجله تحقیقات مالی شماره اول، دانشگاه تهران، صفحات ۷ الی ۲۳.

جلب رضایت دو سوم کشورهای عضو جهت عضویت کشور متقاضی در سازمان تجارت جهانی ضروری است. به طور کلی الزامات عضویت در سازمان تجارت جهانی برای کلیه کشورها به دو دسته الزامات عمومی و خصوصی تقسیم می‌شود. مهم الزامات عمومی عضویت عبارتند از: ۳۸

- ۱- عدم تبعیض عمومی و رفتارهای مبتنی بر آن
- ۲- مخالفت با پرکردن بازار و عوارض بازدارنده
- ۳- رویه‌های اعطای تخفیف و تعرفه بندی
- ۴- ارزش گذاری برای مقاصد گمرکی
- ۵- حقوق و تشریفات وابسته به صادرات و واردات
- ۶- تدوین و اراده مقررات تجاری
- ۷- پذیرش شرط حذف عمومی محدودیت‌های مقداری
- ۸- پذیرش موافقتنامه راجع به یارانه
- ۹- پذیرش چهارچوب مربوط به بنگاههای تجاری دولتی که این مؤسسات را به رفتاری غیرتبعیض‌آمیز و رعایت اصل شفافیت در تبادل اطلاعات مکلف می‌کند
- ۱۰- توافق‌هایی که اتحادیه گمرکی مرزی و مناطق آزاد تجاری را شامل می‌شود
- ۱۱- پذیرش موارد استثناء از مقررات عمومی گات

الزامات خصوصی جهت عضویت در سازمان تجارت جهانی نیز برای هر کشور متفاوت است و در مورد الزامات خصوصی و قانونی عضویت ایران در این سازمان در قسمتهای بعدی اشاره خواهیم نمود. ۳۹

چارچوب نظام تجارت جهانی بر این اساس طرح گردیده که به کشورها در ارتقاء توسعه اقتصادی‌شان از طریق بسط تجارت کمک کند. حذف تعرفه‌ها و دیگر موانع تجارت در خلال مذاکرات میان اعضاء به عنوان راهکار بسط تجارت مورد پذیرش واقع شده است. ۴۰ دسترسی به بازار به مفهومی که سازمان تجارت جهانی مد نظر دارد، در مورد کالاها از طریق اقدامات مرزی همچون کاهش تعرفه‌ها، رفع محدودیت‌های مقداری و دیگر اقدامات غیرتعرفه‌ای مطرح می‌گردد. هدف مذاکرات تجاری چند جانبه آزادتر کردن دسترسی به بازارها است. در مورد کالاها، شرط لازم گات آن بوده است که تعرفه باید به عنوان تنها وسیله حمایت از صنعت داخلی مورد استفاده قرار گیرد. به علاوه، تعرفه‌ها باید دو ویژگی پیش‌بینی پذیری و ثبات (در نرخ) را داشته باشند تا دسترسی به بازار به عنوان یکی از مفاهیم و اهداف اساسی موافقتنامه عمومی تعرفه و تجارت (گات) و در حال حاضر سازمان تجارت جهانی تحقق یابد. ۴۱

۳۸ - خزاعی، حسین؛ (۱۳۸۵) حقوق تجارت، اسناد تجاری، تهران، مؤسسه نشر قانون، چاپ اول، جلد سوم، ص ۶۴

۳۹ - رجایی، مهدی (۱۳۷۵) "طراحی ابزارهای مالی در نظام مالی بدون ربا" پایان نامه کارشناسی ارشد رشته مدیریت، مرکز پژوهشهای اسلامی، قم، ص ۷۳

۴۰ - سلیمان پور، محمد جواد، (۱۳۸۹) قراردادهای مالی جدید در اسلام، مجله اقتصاد اسلامی، پاییز، ص ۴۵

۴۱ - خسرو عزیزی، ایران و سازمان تجارت جهانی، مجله اطلاعات سیاسی - اقتصادی، شماره ۱۷۶-۱۷۵.

گفتار سوم: ساختار سازمان تجارت جهانی

هر چند گات ۱۹۴۷ صرفاً یک معاهده چند جانبه بود و بنا بود که تحت کنترل و نظارت سازمان بین‌المللی تجارت (ITO) اجرا شود، ولی به علت عدم تشکیل این سازمان، گات از تشکیلات ضعیفی منحصر به دبیرخانه برخوردار بود. یکی از توفیقات مهم مذاکرات دور اروگوئه، ایجاد یک سازمان تجاری جهانی منسجم و دائمی به جای دبیرخانه گات است. سازمان تجارت جهانی از سه نظر دارای تشکیلات منسجم‌تر و مناسب‌تر است:

بند اول: ایجاد یک رکن دائمی برای بررسی خط‌مشی‌های تجاری

رکن بررسی خط‌مشی‌های تجاری وظیفه دارد تا به طور مستمر سیاست‌ها و تدابیر اتخاذ شده به وسیله اعضا در مورد تجارت کالا و خدمات را بررسی نماید. این رکن موظف است تا هر چهار سال یک بار (نسبت به کشورهای عمده تجاری هر دو سال یک بار) سیاست‌ها و تدابیر تجاری اعضا را مورد بررسی قرار داده، گزارشی در این رابطه تهیه کند. این گزارش همراه با توضیحات دولت متبوع آن کشور منتشر شده و در معرض دیگر کشورها قرار می‌گیرد. هرگونه عکس‌العمل کشورها عمدتاً بر اساس چنین گزارش‌هایی استوار است. هدف از مقررات مربوط به مکانیسم بررسی خط‌مشی‌های تجاری تضمین وفاداری اعضا به مقررات سازمان و نظارت بر انجام تعهدات تقبل شده آنها می‌باشد. این بررسی‌ها موجب خواهد شد تا مقررات و سیاست‌های تجاری کشورها شفاف شده و درک صحیح و بی‌طرفانه‌ای از سیاست‌ها و تدابیر اتخاذ شده اعضا به دست آید.^{۴۲}

بند دوم: ایجاد یک رکن دائمی برای حل و فصل دعاوی

بر اساس مقررات سازمان تجارت جهانی اعضا نباید به اتخاذ تصمیمات یکطرفه علیه یکدیگر اقدام کنند. آنها موظفند تا دعاوی خود را از طریق رکن حل و فصل دعاوی سازمان تجارت جهانی و طبق مقررات سازمان، حل و فصل کنند. چنانچه طرفین یا طرفهای دعوا توافق کنند، موضوع مورد اختلاف بر اساس میانجی‌گری، سازش و یا از طریق مساعی جمیله حل و فصل خواهد شد. در صورت عدم توافق و یا شکست میانجی‌گری یا سازش، کشور شاکی ممکن است حل و فصل دعاوی را طبق مقررات حقوقی درخواست کند. حل و فصل اختلافات بر اساس تفاهم نامه حل و فصل دعاوی انجام خواهد گرفت و رکن حل و فصل دعاوی وظیفه اداری آن را به عهده خواهد داشت.^{۴۳}

بند سوم: ایجاد یک رویه منظم برای نشست وزیران کشورهای عضو

طبق مقررات سازمان تجارت جهانی، رویه منظمی برای نشست وزیران کشورهای عضو پیش‌بینی شده است. طبق ماده ۴ موافقتنامه تاسیس سازمان تجارت جهانی، کنفرانس وزیران حداقل هر دو سال یکبار تشکیل خواهد شد که اولین آنها در اواخر سال ۱۹۹۶ در سنگاپور بود. مقصود از این مقررات، ایجاد نشست‌هایی منظم و در سطح عالی برای بحث پیرامون مشکلات موجود، توسعه و بهبود سیستم تجاری بین‌المللی و تهیه پیش‌نویس‌های لازم برای مذاکرات چند جانبه آتی می‌باشد. امید

^{۴۲} - بیدآباد، بیژن. موانع غیرتعرفه‌ای در سازمان جهانی تجارت و حذف از بازرگانی خارجی ایران، ۱۳۹۱ ص ۱۱۵.

^{۴۳} - بهرام بهرامی، (۱۳۸۸) وصف تجریدی در اسناد تجاری، انتشارات روزنامه رسمی کشور، چاپ اول. ص ۱۲۷

می‌رود با برقراری این رویه منظم، مشکلات قبلی گات در جمع کردن نمایندگان عالی کشورها برای انجام مذاکرات تکرار نشود.

۴۴

در تشکیلات و مراجع تصمیم‌گیری سازمان تجارت جهانی، کنفرانس وزیران عالی‌ترین رکن سازمان است که متشکل از نمایندگان همه کشورهای عضو بوده و باید حداقل هر دو سال یکبار تشکیل جلسه دهد. کنفرانس وزیران صلاحیت دارد تا طبق موافقتنامه‌های چند جانبه سازمان هر تصمیمی را اتخاذ کند.^{۴۵}

امور روزانه سازمان تجارت جهانی به عهده شورای عمومی است که تحت کنترل و نظارت کنفرانس وزیران بوده و متشکل از کلیه اعضا می‌باشد. شورای عمومی تقریباً هر ماه یکبار تشکیل شده و وظیفه دارد تا وظایف کنفرانس وزیران را در غیاب آن انجام داده و به کنفرانس وزیران گزارش دهد. شورای عمومی دارای سه شورای فرعی به نام شورای تجارت کالا، شورای تجارت خدمات و شورای مرتبط به جنبه‌های تجاری مالکیت معنوی است.^{۴۶}

شورای عمومی قابلیت دارد تا در موارد مقتضی به رکن حل و فصل دعاوی و یا رکن بررسی خط مشی‌های تجاری تبدیل شود. به عبارت دیگر، شورای عمومی در موارد لازم در رکن حل و فصل دعاوی و یا رکن بررسی سیاست‌ها و تدابیر تجاری تشکیل می‌شود.

دبیرخانه سازمان تجارت جهانی در ژنو واقع است. در راس دبیرخانه دبیرکل قرار دارد که توسط کنفرانس وزیران انتخاب می‌گردد.

هر عضوی در کشور خود اداره‌ای دارد که از تعدادی مشاور، نمایندگان بخش خصوصی، سازمان‌های تجاری، اتحادیه‌های کشاورزان و دیگر گروه‌های صنعتی و تولیدی تشکیل می‌شود. اکثر کشورها در ژنو دارای یک مرکز دائمی هستند که تحت ریاست سفیر یا وزیر ویژه آن کشور نزد سازمان تجارت جهانی فعالیت می‌کنند. البته در موارد خاص، یک کشور ممکن است نمایندگان ویژه‌ای برای مقاصد خاصی اعزام کند. کشورهایی که عضو یک اتحادیه تجاری - اقتصادی هستند سعی می‌کنند فعالیت‌های خود را نزد سازمان تجارت جهانی هماهنگ کرده و نقطه نظرهای واحدی را اتخاذ نمایند. این هماهنگی تا اندازه زیادی به همبستگی کشورهای عضو آن اتحادیه و وحدت اقتصادی آن‌ها وابسته است. به عنوان نمونه، کشورهای اروپایی عضو اتحادیه اروپا در مقایسه با کشورهای عضو آسآن دارای نقطه نظرهای به مراتب هماهنگ‌تر و یکسان‌تری هستند.^{۴۷}

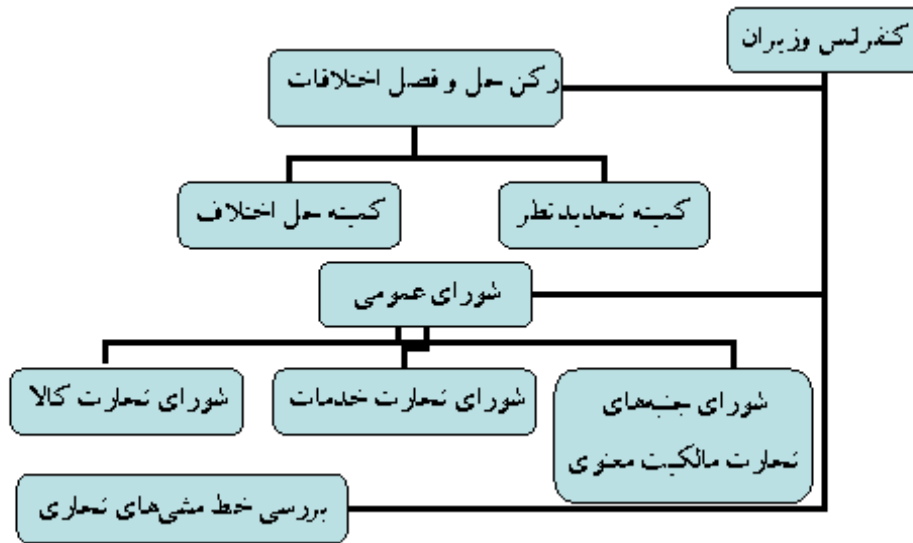
۴۴ - بیدآباد، بیژن. آثار کمی‌الحاق ایران به سازمان تجارت جهانی در بخش صنعت، ۱۳۸۲، تهران، ص ۱۴۷

۴۵ - بیژن تفرشیان (۱۳۹۰). ایران و سازمان تجارت جهانی، نشریه داخلی بانک ملی، سازمان اداره خارجه، ص ۳۹

۴۶ - پور مقیم، سید جواد، تجارت بین الملل نظریه‌ها و سیاستهای بازرگانی تابستان ۱۳۹۵، ص ۶۱

۴۷ - بیدآباد، بیژن. موانع غیرتعرفه‌ای در سازمان جهانی تجارت و حذف از بازرگانی خارجی ایران، ۱۳۹۱، ص ۱۵۶

در شیوه تصمیم‌گیری، سازمان تجارت جهانی در واقع ادامه دهنده رویه گات است که تصمیمات باید بر اساس توافق جمعی و نه بر اساس رای گیری به عمل آید. این رویه باعث خواهد شد تا منافع تک تک کشورها مورد توجه قرار گیرد و اکثریت نتوانند نظریات خود را به دیگران تحمیل کنند. زمانی که اعضا به یک توافق جمعی دست پیدا نمی‌کنند، موافقتنامه تأسیس سازمان تجارت جهانی در چهار مورد اجازه می‌دهد تا رای‌گیری شود. این رای‌گیری بر اساس یک کشور، یک رای استوار است. اکثریت‌های متفاوتی برای تصمیم‌گیری‌های گوناگون پیش‌بینی شده است. تفسیر هر کدام از موافقتنامه‌های چند جانبه سازمان تجارت جهانی نیاز به اکثریت سه چهارم آرا دارد. همین اکثریت لازم است تا کنفرانس وزیران بتواند تعهداتی را که یکی از موافقتنامه‌های چند جانبه بر عهده یک عضو قرار داده، از عهده او بردارد. در مورد تعدیل موافقتنامه‌های چند جانبه بر حسب مورد ممکن است همه اعضا و یا اکثریت دو سوم نیاز باشد. در هر حال، تغییرات به عمل آمده فقط نسبت به کسانی که آن را پذیرفته‌اند لازم‌الاجرا خواهد بود.^{۴۸}

گفتار چهارم: الحاق به سازمان تجارت جهانی

اعضای سازمان تجارت جهانی به دو دسته اعضای اولیه و اعضای ملحق شده تقسیم می‌شوند. اعضای اولیه همان طرفهای متعهد گات تا پایان سال ۱۹۹۴ و نیز اعضای اتحادیه اروپا هستند که در مهلت دوساله پس از تأسیس سازمان تجارت جهانی به عضویت این سازمان درآمده‌اند. دیگر کشورها و یا قلمروهای مجزا و خود مختار گمرکی نیز برای عضویت باید فرآیند الحاق را مطابق با ماده ۱۲ موافقتنامه تأسیس سازمان تجارت جهانی طی کنند. فرآیند الحاق به سازمان تجارت جهانی با دیگر سازمانهای بین‌المللی که غالباً از روند خودکار الحاق بهره‌مند هستند متفاوت است. براساس ماده مزبور، الحاق به این سازمان با شرایط مورد توافق سازمان و دولت متقاضی صورت خواهد گرفت و به عبارت دیگر فرآیند الحاق به سازمان تجارت جهانی یک فرآیند مذاکره‌ای است و نتیجتاً امر الحاق به این سازمان را به روندی پیچیده، زمان‌بر و دشوار تبدیل می‌نماید. لذا طی مذاکرات کشورهای متقاضی باید بپذیرند که اقداماتی را جهت مطابقت قوانین ملی خود با مقررات موافقتنامه‌های چندجانبه

۴۸ - خزاعی؛ حسین؛ (۱۳۸۵) حقوق تجارت، اسناد تجارتي، تهران، مؤسسه نشر قانون، چاپ اول، جلد سوم، ص ۱۰۸

سازمان به عمل آورند. علاوه بر این لازمست تعهداتی را برای کاهش تعرفه‌ها و اصلاح مقررات خود قبول نمایند تا دسترسی بیشتری را برای واردات کالاها و خدمات خارجی فراهم نمایند.^{۴۹}

فرآیند الحاق به سازمان تجارت جهانی شامل درخواست عضویت و تشکیل گروه کاری، بررسی رژیم تجارت خارجی کشور متقاضی الحاق (مرحله حقیقت یابی)، مذاکرات دوجانبه (مرحله مذاکرات دسترسی به بازار) جهت تهیه جدول امتیازات و تعهدات مربوط به گات ۱۹۹۴ همچنین جدول تعهدات ویژه مربوط به موافقتنامه عمومی تجارت خدمات برای آن کشور و نهایتاً توافق در مورد گزارش گروه کاری، سند تصمیم در مورد الحاق و پروتکلی (مقاوله نامه‌ای) که شرایط الحاق را معین می‌سازد می‌باشد. پروتکل الحاق ۳۰ روز پس از پذیرش کشور متقاضی الحاق (پس از تصویب پارلمان آن کشور) لازم الاجرا می‌گردد.^{۵۰}

بطور کلی کشوری که می‌خواهد به عضویت WTO مراحل زیر را سپری می‌نماید:

۱) پرکردن فرم تقاضانامه و ارسال آن به دبیرخانه: دولت متقاضی طی نامه‌ای به دبیرکل سازمان رسماً تمایل کشور خود را برای عضویت در سازمان اعلام می‌دارد. این نامه می‌تواند دربردارنده علت تمایل به عضویت و همچنین قبول توافقاتی باشد که در این زمینه صورت گرفته است.

۲) تشکیل گروه بررسی: دبیرکل پس از دریافت تقاضا آن را به اطلاع شورای عمومی می‌رساند و در صورت قبول شورا، گروه بررسی اقدام بکار می‌نماید. این گروه متشکل از یک رئیس و نمایندگان کشورهای عمده تجاری و نمایندگان کشورهای است که در رابطه با عضویت کشور عضو منافی دارند می‌باشد. وظیفه این گروه رسیدگی به تقاضای عضویت و مدیریت و سازماندهی مذاکرات می‌باشد و در ضمن کلیه سیاست‌ها و تدابیر کشور متقاضی را بررسی و گزارش می‌نماید.

۳) تهیه یادداشت تدابیر و سیاست‌های تجاری خارجی: در این مرحله کشور عضو یادداشتی در مورد جزئیات تعرفه‌های گمرکی، موانع تجاری غیر تعرفه‌ای، مقررات صادرات و واردات و محدودیتها و سیاستهای ارزی، تدابیر اتخاذ شده و مقررات سرمایه‌گذاری خارجی و مقررات مربوط به تجارت خدمات و حق مالکیت معنوی به دبیرکل تقدیم می‌کند.

۴) مرحله پاسخگویی به سئوال‌ها مطرح شده توسط اعضاء: کلیه اعضاء سئوالاتی درباره این گزارش مطرح می‌نمایند و کشور متقاضی کتباً اقدام به پاسخگویی خواهد نمود.

۵) تشکیل جلسه بررسی: رئیس گروه بررسی در جلسات مختلف بررسی گزارشات را آغاز می‌نماید.

۶) مذاکرات چند جانبه و دو جانبه با کشورهای دیگر: در زمان بررسی گزارشات اعضاء ممکن است مذاکراتی با کشورهای دیگر بطور دو جانبه یا چند جانبه در مورد کاهش تعرفه گمرکی انجام دهند. کشورهای عضو معمولاً در قبال گرفتن برخی امتیازات اجازه می‌دهند تا دیگر اعضاء از کاهش تعرفه یا تسهیلات مقرر منتفع گردند.

۷) رأی گیری: قبول یا رد عضویت کشور متقاضی مستلزم طبق بند ۲ ماده ۱۲ پذیرش عضویت مستلزم جلب نظر دو سوم کل اعضاء سازمان است ولی رویه متعارف که از گات بجا مانده است رسیدن به توافق جمعی یا اجماع است. بنابراین کشوری که تمایل به عضویت دارد باید رضایت طرفهای عمده تجاری مانند آمریکا، اتحادیه اروپا، ژاپن و کانادا را به خصوص جلب نماید و با وجود جلب نظر اکثریت دو سوم نباید از رویه عملی سازمان غافل بماند.

^{۴۹} - بیدآباد، بیژن. آثار کمی الحاق ایران به سازمان تجارت جهانی در بخش صنعت، ۱۳۸۲، تهران. ص ۵۷

^{۵۰} - خسرو عزیزی، ایران و سازمان تجارت جهانی، مجله اطلاعات سیاسی - اقتصادی. شماره ۱۷۶-۱۷۵.

۸) تنظیم پروتکل الحاق: با پذیرفته شدن عضویت کشور متقاضی پروتکل الحاقی که دربردارنده تعهدات و شرایط الحاق کشور است مورد مذاکره قرار می‌گیرد. جدول امتیازات و توافقی‌های مربوط به کاهش تعرفه‌ها که به پیوست پروتکل تهیه شده به امضاء کشور متقاضی و سایر اعضا می‌رسد و زمانی که کشور متقاضی رسماً به دبیر کل سازمان تجارت جهانی اعلام نماید که پروتکل و ضوابط آن مورد قبول است آن کشور عضو سازمان تجارت جهانی خواهد شد.^{۵۱} همانطور که مشاهده می‌شود در این جریان:

اول: عضویت در سازمان به معنای موافقت با کلیه موافقتنامه‌های چند جانبه سازمان تجارت جهانی است که قاعدتاً شروطی را بر کشور متقاضی تحمیل می‌نماید.

دوم: کشور متقاضی باید بویژه با کشورهای عمده تجاری وارد مذاکره گردد و برای جلب رضایت آنها امتیازاتی از قبیل کاهش تعرفه‌های گمرکی بدهد و روابط سیاسی - تجاری خود را با اعضاء و بویژه کشورهای عمده تجاری بهبود بخشد.^{۵۲} برای کشوری که به عضویت سازمان تجارت جهانی پذیرفته شود، اقدامات زیر از سیاستهای اجرائی مهمی است که باید مد نظر داشته باشد:

۱. آزادسازی تجارت خارجی: شامل برداشتن موانع تعرفه‌ای و غیرتعرفه‌ای یا کاهش آنهاست. همچنین وضع موانع تجاری غیرتعرفه‌ای، غیرقانونی می‌باشد. البته برای کشورهای در حال توسعه در این زمینه استثنائاتی قائل شده‌اند.
۲. آزادسازی قیمت کالاها و خدمات: حذف سوبسیدها و کمک‌های دولتی که به تولید کالا و خدمات داده می‌شود برای تحقق این مورد می‌باشد. البته تعدادی از سوبسیدها مثل سوبسیدهای تحقیق و توسعه، سوبسیدهای خصوصی‌سازی و سوبسید کالاهای مصرفی، سوبسید سبز محسوب شده و کشورهای عضو ملزم به حذف آنها نمی‌باشند.
۳. آزادسازی نرخ ارز: شامل حذف ارایه هرگونه ارز سوبسیددار می‌باشد.
۴. آزادسازی نرخ بهره
۵. لغو انحصارات دولتی و خصوصی در تولید و قیمت‌گذاری کالاها و خدمات
۶. جریان آزاد اطلاعات: شامل در اختیار گذاشتن اطلاعات و مقررات و قوانین تصویبی توسط کشور عضو به سایر اعضا می‌باشد.
۷. تخصیص بهینه منابع به وسیله بازار
۸. جداسازی دو مفهوم اقتصاد و تأمین اجتماعی.^{۵۳}

گفتار پنجم: رفتار ویژه با کشورهای در حال توسعه

بیش از دو سوم اعضای سازمان تجارت جهانی را کشورهای در حال توسعه تشکیل می‌دهند. مقررات مربوط به توسعه کشورهای در حال توسعه، که در طول چند دهه قبل از تاسیس سازمان تجارت جهانی شکل یافته بودند، از طریق موافقتنامه گات ۹۴ به سازمان تجارت جهانی منتقل گردیدند. موافقتنامه‌های سازمان تجارت جهانی نیز هر یک رفتار ویژه‌ای را

^{۵۱} - دبیرخانه آنکتاد (۱۳۹۱) چگونگی الحاق به سازمان تجارت جهانی. ترجمه: ابوالقاسم بینات، حامد. ۸۶

^{۵۲} - رحیمی بروجردی، علیرضا، تجارت بین الملل (تئوریه‌ها و سیاستها) چاپ اول بهار ۱۳۹۴. ص ۷۴

^{۵۳} - ساسان‌نژاد، امیر هوشنگ، (۱۳۷۸) مجموعه قوانین و مقررات بازرگانی و تجاری: با آخرین اصلاحات و الحاقات، تدوین غلامرضا حجتی‌اشرفی، (ش الف) تهران. ص ۱۳۲

با کشورهای در حال توسعه به اشکال مختلف پیش‌بینی نموده‌اند.^{۵۴} بطور کلی این مقررات را به سه دسته عمده تقسیم می‌شوند:

بند اول: مقررات ناظر بر تسهیل تجارت کشورهای در حال توسعه

شامل اقدامات یکجانبه کشورهای توسعه یافته در اعطای امتیازات ترجیحی به کشورهای در حال توسعه در موارد زیر می‌باشند: «نظام عمومیت یافته ترجیحات (GSP)»

«شرط توانمندسازی»، تصمیم در مورد رفتار متفاوت و مطلوب‌تر، رفتار متقابل و مشارکت کامل کشورهای در حال توسعه، نوامبر ۱۹۷۹

ترجیحات تجاری به کشورهای حوزه‌های جغرافیایی خاص به استناد معافیت‌های موقت از ماده یک گات ۹۴ (اصل دول کامله الوداد)

حذف کامل عوارض گمرکی کالاهای صادراتی کشورهای در حال توسعه توسط کشورهای توسعه یافته

امکان ایجاد ترتیبات تجاری جنوب- جنوب با تعدیل شرایط ماده ۲۴ گات

توجه بیشتر به آزادسازی تجاری کالاهای مورد علاقه صادراتی کشورهای در حال توسعه، به استناد فصل چهار گات^{۵۵}

بند دوم: انعطاف بیشتر برای کشورهای در حال توسعه در پذیرش تعهدات

شامل موارد زیر:

انعطاف در برقراری حمایت برای تاسیس صنایع جدید

اتخاذ اقدامات محدود کننده در زمان بروز مشکلات تراز پرداختها

معافیت از برخی مقررات خاص در چارچوب گات ۹۴ و دیگر موافقتنامه‌های متشکله سازمان تجارت جهانی

دوره‌های انتقالی طولانی‌تر برای اجرای تعهدات و انعطافها و معافیت‌های گسترده‌تر برای کشورهای در حال توسعه

بند سوم: ارائه کمک‌های فنی به کشورهای در حال توسعه

این کمک‌ها جهت یاری کشورهای توسعه نیافته نسبت به حجم وسیع تعهدات آنها می‌باشد که بتوانند از عهده تعهدات خود در موافقتنامه‌های سازمان تجارت جهانی برآیند و شامل ترتیبات مختلفی با هدف ارائه کمک‌های فنی به منظور ایجاد ظرفیت‌های تخصصی، سازمانی و حقوقی لازم جهت همگرایی بیشتر کشورهای در حال توسعه در نظام تجاری چند جانبه در موافقتنامه‌های مختلف سازمان تجارت جهانی است.^{۵۶}

---

^{۵۴} - سعید شرکوند (۱۳۸۹). پیوستن ایران به سازمان تجارت جهانی (الزامات، پیامدها و راه کارهای عملی). مجله دانش مدیریت سال سیزدهم شماره

۵۱ زمستان. ص ۲۷

^{۵۵} - ستوده تهرانی، حسن؛ (۱۳۸۷) حقوق تجارت، تهران، نشر دادگستر، چاپ دوازدهم، جلد سوم. ص ۱۸۵

^{۵۶} - سعید شرکوند (۱۳۸۹). پیوستن ایران به سازمان تجارت جهانی (الزامات، پیامدها و راه کارهای عملی). مجله دانش مدیریت سال سیزدهم شماره

۵۱ زمستان. ص ۶۴

برگزاری اجلاس وزرای دوحه در سال ۲۰۰۱ و شروع مذاکرات دور جدید، تحرک جدیدی را برای پیگیری ملاحظات توسعه‌ای کشورهای در حال توسعه فراهم ساخت. اجلاس وزرای دوحه تصمیماتی را مبنی بر گسترش دامنه همکاریهای فنی و ظرفیت سازی اتخاذ نموده و همچنین خواستار تقویت مقررات ناظر بر رفتار ویژه و متفاوت با کشورهای در حال توسعه و بررسی تبعات لازم الاجراء ساختن مفاد غیرالزامی این مقررات شده است.^{۵۷}

گفتار پنجم: اتحادیه‌های تجاری منطقه‌ای و سازمان تجارت جهانی

معاهدات بین‌المللی بین کشورها در روابط تجاری آنها با یکدیگر ترتیبات خاص تجارت منطقه‌ای را تشکیل می‌دهد و مطابق آن اعضا شرایط ویژه‌ای را در روابط خود اعمال می‌نمایند. این شرایط شامل سایر اعضا سازمان تجارت جهانی که عضو این ترتیبات نیستند نمی‌شود. هر عضو از اعضای سازمان تجارت جهانی می‌تواند وارد یک ترتیب تجاری منطقه‌ای شود و با شرکای جدید خود رفتار تجاری مطلوب‌تری نسبت به اعضای خارج از آن برقرار نماید. مطابق ماده ۲۴ گات ۱۹۹۴، اعضای سازمان تجارت جهانی می‌توانند اتحادیه گمرکی، مناطق تجارت آزاد و موافقتنامه‌های موقت ایجاد نمایند با این شرط که ترتیبات مزبور، تجارت بین طرفهای متعاقد را بدون افزایش موانع تجاری فراروی کشور ثالث تسهیل نماید. کشورهای در حال توسعه مطابق شرط توانمندسازی قادرند بدون در نظر گرفتن شرایط مندرج در ماده ۲۴ گات، اتحادیه گمرکی یا منطقه تجارت آزاد و یا ترتیبات منطقه‌ای دیگری تشکیل دهند.^{۵۸}

ماده ۵ موافقتنامه عمومی تجارت خدمات تحت عنوان یکپارچگی اقتصادی همانند ماده ۲۴ گات ۱۹۹۴ ترتیبات تجاری منطقه‌ای را مجاز می‌داند. تا سال ۲۰۰۵ در حدود ۳۰۰ موافقتنامه تجارت منطقه‌ای به سازمان تجارت جهانی اعلام شده و خواهد شد.^{۵۹}

مبحث اول: موانع حقوقی عضویت ایران در سازمان تجارت جهانی

ایران نیز عضویت در سازمان تجارت جهانی را در برنامه‌های راهبردی خود منظور کرده و از سال ۱۳۷۵ درخواست عضویت خود را به دبیرخانه این سازمان ارائه نموده است. طی سال‌های گذشته قبول عضویت ایران با مخالفت حداقل یکی از اعضا که آمریکا است، مواجه بوده است. رأی منفی آمریکا باعث می‌شد که اجماع لازم به دست نیامده و پذیرش ایران مورد موافقت قرار نگیرد. ۶۰ البته حتی اگر یک عضو ضعیف هم با پذیرش ایران مخالفت کند، باز هم عضویت ایران در دستور کار سازمان تجارت جهانی قرار نمی‌گرفت. به هر حال نشست شورای عمومی در روز ۲۶ مه ۲۰۰۵ (۵ خرداد ۱۳۸۴) برای بیست‌ودومین بار درخواست الحاق ایران را که ۹ سال پیش در ۱۹ ژوئیه ۱۹۹۶ (۲۸ تیر ۱۳۷۵) تسلیم این سازمان شده بود را مورد بررسی قرار داد و بر خلاف نشست‌های پیشین طی ۴ سال گذشته بدون ابراز مخالفت آمریکا، درخواست اجماعاً مورد پذیرش اعضا قرار گرفت و بدین ترتیب ایران با کسب عضویت ناظر این سازمان، روند عضویت کامل (الحاق) این سازمان را آغاز کرد.

^{۵۷} - شیرودی عبدالحسین (۱۳۸۸) سازمان تجارت جهانی اهداف، مبانی و ساختار. مجله مجتمع آموزش عالی قم، سال اول شماره چهارم زمستان.

ص ۸۸

^{۵۸} - علی رشیدی (۱۳۹۴) طرز پیوستن به سازمان تجارت جهانی. نشریه اتاق بازرگانی شماره ۴. ص ۱۰۸

^{۵۹} - کاتوزیان، ناصر (۱۳۷۴) " دوره مقدماتی حقوق مدنی اموال و مالکیت " نشر یلدا، چاپ اول، تهران. ص ۴۳

^{۶۰} - خسرو عزیزی، ایران و سازمان تجارت جهانی، مجله اطلاعات سیاسی - اقتصادی. شماره ۱۷۶

به هر حال در صورت پذیرش ایران، مذاکرات ایران و سازمان تجارت جهانی از زمان موافقت حدود ۶-۵ سال پیش‌بینی می‌شود که طول بکشد. مدت مذاکرات برخی کشورها بسیار کوتاه و برخی بسیار طولانی بوده است. مثلاً مذاکرات سازمان تجارت جهانی با ارمنستان برای قبول عضویت این کشور تنها ۲ ماه طول کشید. در حالی که مدت مذاکرات با چین حدود ۹-۸ سال است و رقم زمان مذاکره سازمان تجارت جهانی با ایران فقط یک برآورد می‌تواند باشد.^{۶۱}

بر اساس موافقتنامه‌های سازمان تجارت جهانی، کشورها باید تعرفه‌ها را به تدریج حذف کنند. در حال حاضر نفت از موافقتنامه‌های سازمان تجارت جهانی خارج است و موافقتنامه‌های آن مشمول فرآورده‌های نفتی نمی‌شود. بر این اساس ورود کالاهای صادراتی کشورهای صنعتی به کشورهای نفتی منجمله ایران مشمول حذف تعرفه شده اما واردات نفتی کشورهای صنعتی از کشورهای نفتی و ایران مشمول حذف یا کاهش تعرفه نمی‌شود و نفت بخش بزرگی از صادرات این کشورها را تشکیل می‌دهد. این موضوع بسیار تعیین‌کننده است و به همین دلیل آمریکا و دیگر کشورهای صنعتی از مطرح شدن بحث نفت و فرآورده‌های نفتی هراس دارند زیرا برای مثال از یک یورو پرداختی برای بنزین در اروپا حدود ۱۶ سنت آن پول نفت خام است که به کشورهای صادرکننده پرداخت می‌شود و ۱۶ سنت هم هزینه پالایش، حمل و توزیع است و ۶۸ سنت باقی‌مانده مالیاتی است که کشورهای اروپایی از مصرف بنزین دریافت می‌کنند. اما اگر نفت مشمول مقررات کالائی سازمان تجارت جهانی شود و کشورهای نفت‌خیز عضو سازمان تجارت جهانی با هم هماهنگ باشند، می‌توانند خواستار این شوند که یا ۶۸ درصد مالیات محصولات نفتی دریافت نشود در غیر این صورت کشورهای نفت‌خیز باید بر کالاهای وارداتی از کشورهای صنعتی ۶۸ درصد تعرفه تعیین کنند. این موضوع بسیار تعیین‌کننده و جنجال‌برانگیز خواهد بود. برخی علت مخالفت آمریکا با ورود ایران در سازمان تجارت جهانی را هراس از طرح این موضوع می‌دانند.^{۶۲}

دفترنمایندگی تام‌الاختیار تجاری ایران وابسته به وزارت بازرگانی در سال ۱۳۷۵ با هدف پیگیری الحاق ایران به سازمان تجارت جهانی تشکیل گردید. وزیر بازرگانی نماینده تام‌الاختیار تجاری ایران می‌باشد که با حکم رئیس جمهور به این سمت منصوب گردیده است. دفتر نمایندگی تام‌الاختیار تجاری ایران در حال حاضر فعالیتهای خود را در حوزه‌های پژوهشی و مشاوره‌ای، آموزشی و اطلاع‌رسانی، هماهنگی‌های اجرایی و ارتباطات بین‌المللی ادامه می‌دهد.^{۶۳}

گفتار اول: مذاکرات با اتحادیه اروپا

قبل از انقلاب، ایران و اتحادیه اروپا براساس قراردادی از روابط تجاری کامله‌الوداد برخوردار بودند و قراردادی میان طرفین امضاء شده بود که در سال ۱۹۷۷ عملاً به تعلیق درآمد. پس از انقلاب در سال ۱۹۹۵ برای اولین بار گفتگوی سیاسی این اتحادیه با ایران آغاز شد. و در سال ۱۹۹۷ گسترده‌تر گردید و در سال ۱۹۹۸ فراگیرتر شد.^{۶۴} این گفتگوها در سه حوزه موضوعات جهانی (ترورسیم، حقوق بشر و منع تکثیر سلاحهای هسته‌ای) موضوعات منطقه‌ای (عراق، خلیج فارس، آسیای

۶۱ - کمیجانی، اکبر (۱۳۹۴) تحلیلی پیرامون تجارت تجربه عملی پیوستن برخی از کشورها به سازمان تجارت جهانی و آثار اقتصادی الحاق ایران به آن. معاونت امور اقتصادی. وزارت امور اقتصادی و دارائی. ص ۹۸

۶۲ - ستوده تهرانی، حسن؛ (۱۳۸۷) حقوق تجارت، تهران، نشر دادگستر، چاپ دوازدهم، جلد سوم. ص ۹۸

۶۳ - افتخاری، جواد؛ (۱۳۸۰) حقوق تجارت ۳ نظری و کاربردی، اسناد جاری، بانکی، خزانه و اوراق قرضه و اسناد حمل و نقل، تهران، انتشارات ققنوس، چاپ اول. ص ۶۸

۶۴ - بهرام بهرامی، (۱۳۸۸) وصف تجریدی در اسناد تجاری، انتشارات روزنامه رسمی کشور، چاپ اول. ص ۱۵۴

مرکزی و فرآیند صلح خاورمیانه) و حوزه‌های همکاری (مواد مخدر، پناهندگان، انرژی، تجارت و سرمایه‌گذاری) انجام گرفت. حوزه مسایل و موضوعات مورد گفتگو محدود و فاقد چارچوب منسجم قرارداد بود. در هفتم فوریه سال ۲۰۰۱ کمیسیون اروپایی با صدور اعلامیه‌ای که در ماه مه همان سال به تصویب شورای اتحادیه اروپا رسید چشم‌انداز و شرایط برقراری روابط نزدیکتر اقتصادی و سیاسی با ایران در قالب یک موافقتنامه تحت عنوان موافقتنامه همکاری و تجارت را ترسیم کرد. این نوع موافقتنامه در چارچوب توافقه‌های غیرترجیحی قرار می‌گیرد و اتحادیه اروپا تاکنون با کشورهای زیادی مشابه آنرا منعقد کرده است. در این نوع موافقتنامه هدف فراهم آوردن چارچوب مناسب گفتگوی سیاسی به منظور توسعه روابط سیاسی، توسعه تجارت و سرمایه‌گذاری و برقراری روابط هماهنگ اقتصادی و فراهم آوردن مبنایی برای همکاری‌های فرهنگی، فن‌آوری، مالی، اجتماعی و اقتصادی بین دو طرف می‌باشد.^{۶۵}

تاکنون چهار دور مذاکرات در ارتباط با موافقتنامه همکاری و تجارت بین دو طرف انجام شده است. طی دوره‌های مذاکرات فوق ساختار موافقتنامه شامل مقدمه، بخش تجارت و سرمایه‌گذاری، بخش همکاری، بخش مقررات و بخش مقررات نهادی و نهایی و هم در خصوص موضوعات محتوایی مورد علاقه طرفین بحث و تبادل نظر شده است.

لازم به ذکر است که کالاهای صادراتی ایران برای فروش در اروپا با تعرفه ۲۰ تا ۲۵ درصدی مواجه است. درحالی‌که کالاهای ترکیه‌ای به دلیل اینکه این کشور عضو سازمان تجارت جهانی است، از این تعرفه‌ها معاف است. ۲۰٪ تا ۲۵٪ اختلاف قیمت به دلیل تعرفه‌های بازرگانی در دنیایی که حتی یک درصد اختلاف قیمت هم در رقابت کالاها تأثیرگذار است، باعث می‌شود که کالاهای ما توان رقابت با کالاهای دیگر کشورها را نداشته باشد.^{۶۶}

گفتار دوم: الزامات کلی ایران در فرآیند الحاق

در صورتی که ایران به عضویت سازمان تجارت جهانی درآید بایستی معاهدات بین‌المللی زیادی را بپذیرد و تعدیلات زیادی را نیز در قوانین داخلی انجام دهد. در این بخش به شرح این معاهدات و موارد تعدیلاتی که باید کشور متقاضی به عضویت در این سازمان انجام دهد می‌پردازیم. مسلماً این معاهدات با توجه به نقاط اشتراک و افتراق مفاد آنان با قوانین، مقررات، رویه‌ها و سیاست‌های صنعتی در ایران، در صورت عضویت احتمالی در سازمان تجارت جهانی، تعدیلات زیادی باید در بخش‌های مختلف مرتبط با صنعت کشور صورت گیرد. در این بخش از بررسی مروری بر این موضوعات خواهیم داشت.^{۶۷}

بند اول: قانون اساسی

اصل ۷۷ قانون اساسی ایران الزام می‌نماید که کلیه مقاله نامه‌ها، قراردادها و موافقتنامه‌های بین‌المللی باید به تصویب مجلس برسد که این موضوع شامل موافقتنامه‌های سازمان تجارت جهانی نیز خواهد شد.^{۶۸} از طرف دیگر طبق اصل ۱۳۹ قانون اساسی، صلح و دعاوی راجع به اموال عمومی و دولتی یا ارجاع آن به هر داوری در هر مورد موکول به تصویب هیات وزیران است و باید به اطلاع مجلس برسد در مواردی که طرف دعوی خارجی باشد و در موارد مهم داخلی باید به تصویب مجلس نیز برسد- موارد مهم را قانون تعیین می‌کند. در مورد موافقتنامه‌های تجارت جهانی مسئله به

^{۶۵} - بیدآباد، بیژن. آثار کمی الحاق ایران به سازمان تجارت جهانی در بخش صنعت، ۱۳۸۲، تهران. ص ۹۶

^{۶۶} - بیژن تفرشیان (۱۳۹۰). ایران و سازمان تجارت جهانی، نشریه داخلی بانک ملی، سازمان اداره خارجه. ص ۸۲

^{۶۷} - پور مقیم، سید جواد، تجارت بین الملل نظریه‌ها و سیاستهای بازرگانی تابستان ۱۳۹۵. ص ۱۶۴

^{۶۸} - خزاعی؛ حسین؛ (۱۳۸۵) حقوق تجارت، اسناد تجارتي، تهران، مؤسسه نشر قانون، چاپ اول، جلد سوم. ص ۱۰۷

این صورت مطرح است که در مرحله اول اختلاف میان اعضاء از طریق مشورت با یکدیگر حل می‌شود و در صورتی که حل نشد به تقاضای شاکی به مرجع بین‌المللی حل اختلاف که به منظور رسیدگی به دعاوی میان کشورهای عضو تشکیل شده است ارجاع خواهد شد و مرجع حل اختلاف حق دارد هیئت‌های رسیدگی تشکیل دهد و برای اجرای احکام و توصیه‌ها نظارت کند. بدین ترتیب در مورد حل اینگونه اختلافات نیازی به دخالت مجالس قانونگذاری در هیچ یک از کشورهای عضو وجود ندارد.^{۶۹} یکی از مغایرت‌های اولیه مفاد موافقتنامه‌های سازمان تجارت جهانی با نظام اقتصادی ایران در اصل ۴۴ نهفته است. بر اساس این اصل بازرگانی خارجی دولتی است. هدف گات و سازمان تجارت جهانی کم رنگ نمودن نقش دولت در تجارت کالاهای اساسی و هدایت اقتصاد کشورها به سمت اقتصاد غیردولتی است. اصل ۴۴ قانون اساسی صنایع بزرگ و مادر، بازرگانی خارجی، بانکداری، بیمه، راه‌آهن، کشتیرانی، هواپیمایی، معادن بزرگ، سدها و ارتباطات را در اختیار دولت قرار می‌دهد. گرچه در عمل کاملاً این اصل رعایت نمی‌شود و بخشهای خصوصی و شبه خصوصی درگیر فعالیتهای بازرگانی خارجی می‌باشند. در حالیکه طبق اصل ۱۶ اصول و قوانین گات در مورد دسترسی به بازار، اصل آزاد سازی تجاری از جمله اصول حاکم بر گات است که در مورد پیوستن کشورها به سازمان تجارت جهانی مورد توجه قرار می‌گیرد.^{۷۰}

یکی از موارد مهم در راه الحاق ایران به سازمان تجارت جهانی اصل ۸۱ قانون اساسی است. به موجب این اصل دادن امتیاز تشکیل شرکتها و موسسات در امور تجاری و صنعتی و کشاورزی و معادن و خدمات به خارجیان مطلقاً ممنوع است. بر اساس موافقتنامه‌های سازمان تجارت جهانی اعضاء می‌توانند نسبت به ارائه خدمات مرتبط با موارد فوق در سایر کشورهای عضو اقدام نمایند و این موضوع طبعاً با مفاد اصل فوق تعارض دارد. اگرچه بر اساس تفسیر شورای نگهبان قانون اساسی شرکتهاى خارجی که با دستگاههای دولتی ایران قرارداد قانونی منعقد نموده اند می‌توانند جهت انجام امور قانونی و فعالیتهای خود در حدود قراردادهای منعقد طبق ماده ۳ قانون ثبت شرکتها به ثبت شعب خود در ایران مبادرت نمایند و این امر با اصل ۸۱ قانون اساسی مغایرتی ندارد. شایان ذکر است که طبق رویه‌ای که اعضاء گات برای مذاکره در این بخش در نظر گرفته‌اند، کشورهای مذاکره کننده می‌توانند رشته‌های خدماتی خاص را که احساس می‌کنند نیاز به حمایت داخلی دارد مشمول مذاکره نمایند. اما مجاز نیستند که تمامی رشته‌های خدماتی مورد نظر را از مذاکرات خارج کنند. طبعاً با توجه به این موضوع می‌توان رشته‌های خدماتی خاصی را که از حساسیت بالایی برخوردارند مشمول مذاکرات قرار نداد.^{۷۱}

البته از لحاظ قانونی امکان تاسیس شرکت سهامی سرمایه‌گذاری خارجی تا حد ۴۹ درصد از سهام منع قانونی وجود ندارد ولی تفسیر آن از وظایف شورای نگهبان است. از سوی دیگر، در مقررات سازمان تجارت جهانی آمده است که هر کشور عضو در سازمان تجارت جهانی می‌تواند در دیگر کشورهای عضو سازمان امتیاز تاسیس شرکت را داشته باشد و این هم مغایر با قانون اساسی ایران است و در صورت الحاق باید مد نظر قرار گیرد.^{۷۲}

^{۶۹} - خسرو عزیزی، ایران و سازمان تجارت جهانی، مجله اطلاعات سیاسی - اقتصادی، شماره ۱۷۸

^{۷۰} - دبیرخانه آنکتاد (۱۳۹۱) چگونگی الحاق به سازمان تجارت جهانی. ترجمه: ابوالقاسم بینات، حامد ص ۵۶

^{۷۱} - رحیمی بروجردی، علیرضا، تجارت بین الملل (تئوریه‌ها و سیاستها) چاپ اول بهار ۱۳۹۴، ص ۴۷

^{۷۲} - ستوده تهرانی، حسن؛ (۱۳۸۷) حقوق تجارت، تهران، نشر دادگستر، چاپ دوازدهم، جلد سوم، ص ۲۳

بند ۲ ماده ۱۶ گات در زمینه دسترسی بازار در مورد تجارت خدمات، بیان می‌کند از جمله اقداماتی که یک عضو نباید انجام دهد برقراری محدودیت در مورد مشارکت سرمایه‌گذاری خارجی از لحاظ حداکثر درصد سهام خارجی یا بر حسب کل ارزش یکایک یا مجموع سرمایه‌گذاری خارجی است.^{۷۳}

لازم به ذکر است که ماده ۴۵ قانون جلب و حمایت سرمایه‌گذاری خارجی بیان می‌دارد صاحب سرمایه مجاز است که هر سال سود ویژه حاصل از به کار انداختن سرمایه خود را در ایران تا میزانی که در آئیننامه مقرر می‌گردد به همان ارزی که سرمایه خود را وارد یا محسوب کرده است از ایران خارج کند. ماده ۳-۱ آئیننامه اجرائی قانون جلب و حمایت سرمایه خارجی نیز اعلام می‌دارد که بانک‌های خارجی یا شعب آنها که طبق قوانین و مقررات مربوطه در ایران تاسیس می‌شوند از مزایای قانون جلب و حمایت سرمایه‌های خارجی و این آئین‌نامه تا حدودی که با مقررات و موازین قانون بانکداری و آئیننامه‌های آن تباین نداشته باشند برخوردارند - گرچه اصول، ۴۴ و ۸۱ قانون اساسی فعالیت بانک‌های خارجی را ممنوع می‌دارد و علی‌القاعده در این مورد اصول ۴۴ و ۸۱ به نحوی تخصیص خورده‌اند. همین‌طور بند ۵ ماده ۳۱ قانون پولی و بانکی کشور تاسیس بانک‌های خارجی و مؤسسات اعتباری غیر بانکی خارجی را با تصویب مجلس امکان پذیر دانسته است. بند ۵ ماده هر بانکی را که بیش از ۴۰٪ سرمایه آن متعلق به اشخاص حقیقی اتباع خارج یا اشخاص حقوقی خارجی باشد بانک خارجی محسوب می‌دارد که باید تحت عنوان بانک خارجی به ثبت رسد. همچنین ماده ۳۵ قانون بیمه کشور واگذاری مؤسسات بیمه ایرانی غیر دولتی به اشخاص حقیقی یا حقوقی تبعه خارج تا ۲۰٪ با موافقت بیمه مرکزی ایران را مجاز دانسته و بیش از آن را موکول به پیشنهاد بیمه مرکزی و تأیید شورای عالی بیمه و تصویب هیئت وزیران نموده است. ماده ۴۵ قانون بیمه نیز اعلام می‌دارد که شروع فعالیت بیمه خارجی در ایران موکول به پیشنهاد بیمه مرکزی ایران و تأیید شورای عالی بیمه و تصویب هیئت وزیران است. ماده ۴۷ بیمه نیز انتقال درآمد مؤسسات بیمه خارجی را پس از تکمیل ودیعه موضوع ماده ۴۶ بیمه، بلامانع می‌داند البته مشروط بر آنکه در هر سال از ۱۰٪ مبلغی که به عنوان ودیعه در نزد بیمه مرکزی است تجاوز ننماید.^{۷۴}

اصل ۴ قانون اساسی الزام می‌نماید که کلیه قوانین و مقررات مدنی، جزائی، مالی، اقتصادی، اداری، فرهنگی، نظامی، سیاسی و غیر آن باید بر اساس موازین اسلامی باشد. این اصل بر سایر اصول قانون اساسی و قوانین و مقررات دیگر حاکم است و تشخیص آن به عهده شورای نگهبان است گذارده شده است. بند ۴ از ماده ۱۶ موافقتنامه تاسیس سازمان تجارت جهانی هر عضو ملزم به تطبیق قوانین و آئین‌نامه‌های اداری کشور خود با تعهداتش در گات می‌نماید و ماده ۲۳ موافقتنامه جنبه‌های مرتبط با حقوق مالکیت معنوی در برگیرنده حمایت‌های تجاری برای علائم جغرافیایی مشروبات الکلی است. ماده ۲۰ گات ۱۹۴۷ موارد استثناء را بیان می‌کند که امکان تعدیل در اتخاذ سیاست‌های تجاری، تطبیق آن را با شرایط فرهنگی و ارزشی و دینی خاص کشور میسر می‌نماید. در بند الف ماده ۲۰ به اقدامات تجاری در جهت حراست اخلاقی اشاره می‌کند.^{۷۵}

^{۷۳} - ساسان نژاد، امیر هوشنگ، (۱۳۷۸) مجموعه قوانین و مقررات بازرگانی و تجاری: با آخرین اصلاحات و الحاقات، تدوین غلامرضا حجتی‌اشرفی، (ش الف) تهران. ص ۳۹

^{۷۴} - سعید شرکوند (۱۳۸۹). پیوستن ایران به سازمان تجارت جهانی (الزامات، پیامدها و راه کارهای عملی). مجله دانش مدیریت سال سیزدهم شماره ۵۱ زمستان. ص ۱۲۳

^{۷۵} - شیروودی عبدالحسین (۱۳۸۸) سازمان تجارت جهانی اهداف، مبانی و ساختار. مجله مجتمع آموزش عالی قم، سال اول شماره چهارم زمستان. ص ۴۵

بند دوم: مقررات صادرات و واردات

رژیم تجاری ایران طی دهه گذشته شاهد تحولات عمده‌ای بود. قانون مقررات صادرات و واردات کاملاً تغییر کرد، مالیاتهای وارداتی یک کاسه شد و گرایش سیاستهای تجاری به سمت آزادسازی بود. بعلاوه نرخهای متنوع ارز که از جمله موانع عمده صادرات بشمار می‌آید یکسان گردید. یارانه‌های بسیاری تغییر کردند ولی هنوز نیاز به اصلاحات بسیاری در این بخش است. برای بررسی تطبیقی قوانین تجاری ایران با توافقتنامه‌های سازمان تجارت جهانی ملاحظه اصول کلی اصل عدم تبعیض و اصل دولت کامله الوداد (MFN) و کاهش تعرفه‌های گمرکی و تبدیل موانع غیرتعرفه‌ای به تعرفه و ممنوعیت استفاده از محدودیت‌های کمی از اهمیت خاصی برخوردارند.^{۷۶}

بر اساس ماده ۳ مقررات صادرات و واردات کالاهای وارداتی و صادراتی به چهار گروه مجاز، مجاز مشروط، غیر مجاز و ممنوع تقسیم می‌گردد. ماده ۱۶ گات دسترسی به بازار کالاها را برای اعضاء در چارچوب موافقتنامه‌های سازمان تجارت جهانی مجاز می‌داند.^{۷۷}

ماده ۱۱ گات طرف‌های متعاقد را از وضع محدودیت مقداری برای ورود کالا به کشور خود بر حذر می‌دارد. ماده ۳۴ مقررات صادرات و واردات کشور در خصوص حمایت مؤثر از تولید داخلی که در مورد کالاهایی که تولید داخلی آنها به مقدار نیاز کشور نیست و بناچار مقداری از خارج وارد می‌گردد بیان می‌نماید که باید بنحوی سهم واردات تعیین گردد که حمایت مؤثری از تولید داخلی بعمل آید.^{۷۸}

ماده ۳۵ مقررات صادرات و واردات در حمایت گمرکی از طریق افزایش حقوق و عوارض گمرکی از بخش کشاورزی و به دلیل اهمیت خودکفایی در این بخش و مکانیزه شدن آن و همچنین اولویت ساختن ماشین آلات و تجهیزات کشاورزی در داخل معافیت گمرکی این قبیل کالاها را شامل حذف تدریجی قرار می‌دهد که می‌تواند در مراحل بعدی در تعارض نسبی با موافقتنامه‌های گات قرار گیرد. ناگفته نماند ماده ۱۲ گات اعلام می‌دارد که هر طرف متعاقد ممکن است مقدار یا ارزش کالاهای مجاز برای ورود را به منظور حفظ وضعیت مالی خارجی و موازنه پرداخت‌های خود، طبق بندهای از این ماده محدود نماید. برای مثال در مواردی که به منظور رفع خطر فوری یا جلوگیری از سقوط شدید ارزش پولی است و یا ذخایر پولی کشور بسیار اندک است، یا اینکه کشور عضو بخواهد محدودیتهایی در مورد برخی از کالاها در قبال ورود برای کالاهای اساسی تر قائل شود.^{۷۹}

در خصوص کاهش تعرفه‌های گمرکی باید گفت که این اصل محور اساسی تعارضات مقررات گات با مقررات تجارت خارجی ایران به شمار نمی‌آید. زیرا عوارض وارداتی ایران که قبلاً شامل حقوق گمرکی، سود بازرگانی، سایر عوارض گمرکی، حق ثبت سفارش و... بوده ضمن متعدد و پراکنده بودن از موانع واردات محسوب می‌شد، ولی در حال حاضر اصلاحات زیادی بر قانون مقررات واردات و صادرات اعمال شده و بسیاری از مشکلات مربوط به این بخش کاهش یافته است.^{۸۰}

^{۷۶} - علی رشیدی (۱۳۹۴) طرز پیوستن به سازمان تجارت جهانی. نشریه اتاق بازرگانی شماره ۴. ص ۷۵

^{۷۷} - کاتوزیان، ناصر (۱۳۷۴) " دوره مقدماتی حقوق مدنی اموال و مالکیت " نشر یلدا، چاپ اول، تهران. ص ۱۴۲

^{۷۸} - کمیجانی، اکبر (۱۳۹۴) تحلیلی پیرامون تجارت تجربه عملی پیوستن برخی از کشورها به سازمان تجارت جهانی و آثار اقتصادی الحاق ایران به آن. معاونت امور اقتصادی. وزارت امور اقتصادی و دارائی. ص ۱۶۵

^{۷۹} - لیلیا سرافراز. بررسی موانع قانونی پیوستن ایران به سازمان تجارت جهانی با نگرشی بر سیاستهای موجود. مجله سیاسی اقتصادی ۱۳۹۲ شماره ۱۷۸ - ۱۷۷. ص ۵۸

^{۸۰} - مسعودی بابک، (۱۳۸۹) اصول حاکم بر اسناد تجاری، مجله کانون وکلای دادگستری مرکز، دوره جدید - شماره ۲ (شماره پیاپی ۱۷۱). ص ۹۶

تعدد و پراکندگی نرخهای عوارض گمرکی علاوه بر اینکه موانع وارداتی بشمار می‌روند به انحاء موجب اختلال در امر تجارت می‌شوند لذا اصلاحات بعمل آمده در خصوص ادغام تمامی این عوارض و هزینه‌ها در قالب سود بازرگانی قدم مهمی در جهت سازگاری با مقررات گات مبنی بر وضوح و شفافیت مالیاتها و موانع وارداتی بوده است. طبق ماده ۱۵ قانون مقررات صادرات و واردات مصوب ۱۳۷۲ تمامی عوارض و مالیاتهای وارداتی ایران به صورت یک نرخ و تحت عنوان سود بازرگانی خواهند بود.^{۸۱}

نرخ تعرفه در خصوص تک تک کالاها باید مورد مذاکره قرار گیرد و چنانچه توجیه منطقی و اقتصادی قابل قبولی ارائه شود می‌توان نرخ تعرفه معینی را برای حمایت از صنعتی خاص حفظ کرد اما افزایش بعدی منوط به موافقت دیگر اعضای سازمان خواهد بود. با توجه به اینکه نرخهای سود بازرگانی در قالب نظام تک نرخي ارز کاهش‌های قابل توجهی یافته‌اند، قطعاً موضوع سطح نرخها مشکلی را در راه عضویت در سازمان تجارت جهانی ایجاد نخواهد کرد و امروزه ایران دارای یکی از پایین‌ترین سطح نرخهای تعرفه گمرکی در میان کشورهای در حال توسعه است و به احتمال زیاد دور مذاکرات با سازمان تجارت جهانی و اعضا آن نرخهای پایین‌تری به صنایع ایران تحمیل نخواهد شد.^{۸۲}

موانع غیرتعرفه‌ای نیز با اعمال شفافیت‌های بسیاری کاهش یافته‌اند و می‌توان با تبدیل باقی آنها به تعرفه این مسئله را نیز تا حد زیادی برطرف نمود. کاهش نرخهای تعرفه از مسائل مطرح در این بخش هستند که به هر حال کشورهای در حال توسعه در این زمینه می‌توانند از امتیازات زیاد و زمان بیشتری برای تغییر نرخهای تعرفه برخوردار باشند.^{۸۳}

بطورکلی عوارض وارداتی ایران به سبب جنبه‌های حمایتی و مالی آنها حائز اهمیت می‌باشند. عوارض بازرگانی که نوعی مالیات غیرمستقیم به شمار می‌روند در نظام بازرگانی خارجی ایران هم از نقطه نظر حمایت از صنایع و نیز ممانعت از ورود و مصرف کالاها و هم بعلت کسب درآمد برای دولت واجد اهمیتند. طبق مقررات گات، تعرفه‌های گمرکی تنها ابزار قانونی حمایت از صنایع محسوب می‌شوند. اما دولت این حمایت‌ها را نه تنها از طریق عوارض گمرکی بلکه بیشتر بواسطه اعطاء سوبسیدهای مستقیم و غیرمستقیم، و تخصیص ارز به بخش‌های اولویت دار اعمال می‌دارد. بطورکلی در نظام تجاری ایران علاوه بر تعرفه گمرکی که از طرف گات به عنوان تعرفه‌های گمرکی پذیرفته شده است از موانع غیرتعرفه‌ای که مورد پذیرش آن سازمان نیست به میزان قابل توجهی استفاده می‌شود. بطور کلی صنایع و تولیدات داخلی کشور، از طرق مختلف مورد حمایت قرار می‌گیرند که در همین بخش به آن خواهیم پرداخت. همچنین در جهت توسعه صادرات کالاهای غیر نفتی قانون مقررات صادرات و واردات تسهیلات و امکاناتی را برای صادرکنندگان تحت پوشش مواد ۱۹ و ۲ و ۲۵ عنوان نموده است.^{۸۴}

از جمله جنبه‌های حمایتی در قوانین جاری کشور در ارتباط با سازمان حمایت از مصرف کنندگان و تولید کنندگان است. بر این اساس سازمان حمایت از مصرف کنندگان و تولیدکنندگان مکلف است بر اساس مصوبات شورای اقتصاد نسبت به پرداخت سوبسید برخی کالاهای اساسی نظیر گوشت قرمز، شیر و کود و سم اقدام کند و مابه‌التفاوت دریافتهای سازمان حمایت مصرف کنندگان و تولید کنندگان مشمول مالیات بر درآمد نمی‌باشد. طبق ماده ۱ موافقتنامه گات درباره سوبسیدها، آمده است که

^{۸۱} - نوروزی عزیرالله (۱۳۹۰)، جزوه حقوق تجارت انتشارات دانشگاه شهید بهشتی تهران. ص ۳۲

^{۸۲} - الیاسی، حمید (۲۰۰۲). ایران و عضویت در سازمان تجارت جهانی بازرگانی با یک بحث انتقادی، JIRA April 2002. ترجمه خیرخواهان، اطلاعات سیاسی - اقتصادی ۱۷۸ - ۱۷۷. ص ۱۸۳

^{۸۳} - یحیی فتحی (۱۳۹۱). وضعیت تجارت خارجی ایران در چارچوب مقررات سازمان تجارت جهانی. از سری مقالات پژوهشی مؤسسه مطالعات و پژوهشهای بازرگانی ایران. ص ۲۴

^{۸۴} - افتخاری، جواد؛ (۱۳۸۰) حقوق تجارت ۳ نظری و کاربردی، اسناد جاری، بانکی، خزانه و اوراق قرضه و اسناد حمل و نقل، تهران، انتشارات ققنوس،

سوسید عبارت است از کمک مالی دولت یا مؤسسات دولتی که متضمن انتقال مستقیم وجوه مثل برقراری کمک‌های بلاعوض، وام و تزریق سرمایه و یا انتقال تعهدات مثل تضمین وام باشد. بخشیدن مالیات‌ها و عوارض در قالب مشوق‌های مالیاتی و دادن کالا و خدمات دیگری برای امر صادرات از دیگر موارد سوسید است. طبق این بند بسیاری از تسهیلات مقرر در قوانین ایران از دیدگاه این موافقتنامه سوسید به حساب می‌آید. ضمیمه ۱ موافقتنامه فوق نیز دربردارنده مواردی از سوسید است که برقراری آنها بوسیله کشور عضو ممنوع شده است که مهمترین آن به شرح ذیل می‌باشد:

۱. برقراری حمل و نقل داخلی با شرایط مناسب برای کالای صادراتی
  ۲. اعطای وام و اعتبارات با نرخ‌های پائین‌تر از معمول صرفاً به امر صادرات
  ۳. اعطای معافیت‌ها، بخشودگی یا اجازه تعویق پرداخت مالیاتی به کالاهای صادراتی
- البته ناگفته نماند که طبق ماده ۲۷ موافقتنامه راجع به سوسیدها کشورهای در حال توسعه دارای یک فرصت هشت ساله برای کاهش تدریجی سوسیدها پس از پذیرفته شدن به عضویت سازمان جهانی در نظر گرفته شده است.^{۸۵}

بند سوم: مقررات گمرکی

براساس اصل دول کامله الوداد کشوری که به سازمان تجارت جهانی ملحق می‌شود باید با تمامی اعضاء روابط بازرگانی یکنواخت و بدون تبعیض برقرار نماید. این اصل (ماده ۱ موافقتنامه عمومی) مغایرتی با قوانین و مقررات تجاری ایران نداشته بلکه حتی با ماده ۶ قانون گمرکی کشور مصوب ۱۳۵۰ نیز هماهنگی دارد.^{۸۶} براساس ماده ۶ قانون امور گمرکی، هرگاه ضمن موافقتنامه‌های بازرگانی با دولت یا کشورهای بیگانه برای کالای معینی، حقوق گمرکی به مأخذی غیر از آنچه که در جدول تعرفه ضمیمه قانون مقرر است معین بشود، مادام که موافقتنامه‌های مزبور بقوت خود باقی هستند حقوق گمرکی آن کالا مطابق مأخذ تعیین شده در موافقتنامه‌ها و بارعایت شرایط مقرر در آنها دریافت می‌گردد، مگر اینکه در تعرفه ضمیمه این قانون حقوق گمرکی کمتری به آن تعلق گیرد یا از حقوق گمرکی بخشوده شده باشد. بطور مثال چنانچه ایران کاهش تعرفه گمرکی در مورد کالا یا کالاهای خاصی را در رابطه با کشور معینی پذیرفت، باید این امتیاز را بدون قید و شرط به سایر کشورهای عضو نیز اعطاء نماید. گرچه طبق ماده ۳۵ موافقتنامه عمومی، طرفهای متعاقد می‌توانند از اعطای امتیازات تعرفه‌ای به کشورهایی که با آنها مذاکرات تعرفه‌ای نداشته‌اند خودداری نمایند.^{۸۷}

مواد ۵ و ۷ و ۸ که در خصوص آزادی ترانزیت، شرایط ورود و صدور کالا و شیوه‌های مد نظر در ارزیابی گمرکی است و در برخی موارد با مواد ۱۷۲ و ۱۹۲ آئیننامه ارزیابی گمرکی کشور کاملاً منطبق نیست. برای مثال در ماده ۵ گات هیچگونه تمایزی بر مبنای پرچم کشتی، مبداء ورود و خروج یا مقصد بر مبنای شرایط مربوط به مالکیت کالای کشتی یا دیگر وسایل حمل و نقل نشده است. در حالی که این موضوع در قوانین ایران در رابطه با برخی از کشورها ممنوع شده است. ضمناً مواد ۵ و ۶ و ۷ قانون گمرکی کشور به صراحت حمایت‌های تعرفه‌ای و محدودیتهای خاصی در ارتباط با نوع کالاهای وارده و وضع عوارض خاص (سود بازرگانی) در خصوص برخی اقلام وارداتی بر حسب ضرورت و تشخیص مراجع ذی صلاح را مطرح نموده است که با اصول ۱ و ۲ گات مبنی بر اتحاد رویه در خصوص وضع محدودیت از طریق نرخ‌های تعرفه در تعارض می‌باشد.^{۸۸}

^{۸۵} - بهرام بهرامی، (۱۳۸۸) وصف تجریدی در اسناد تجاری، انتشارات روزنامه رسمی کشور، چاپ اول. ص ۱۶۸

^{۸۶} - بیژن تفرشیان (۱۳۹۰). ایران و سازمان تجارت جهانی، نشریه داخلی بانک ملی، سازمان اداره خارجه. ص ۷۶

^{۸۷} - بیدآباد، بیژن. آثار کمی الحاق ایران به سازمان تجارت جهانی در بخش صنعت، ۱۳۸۲، تهران. ص ۸۵

^{۸۸} - بیژن تفرشیان (۱۳۹۰). ایران و سازمان تجارت جهانی، نشریه داخلی بانک ملی، سازمان اداره خارجه. ص ۱۳۸

نتیجه گیری پیشنهادات

توسعه محتوی و عملکرد حقوق تجارت بین الملل را بی شک می توان یکی از مهم ترین و بارزترین تحولات حقوق بین الملل طی چند دهه اخیر دانست. موافقت نامه های منعقد شده پس از مذاکرات دور اروگوئه از جمله موافقتنامه تأسیس سازمان جهانی تجارت، هم گستره و عمق پوشش مقررات حقوق تجارت بین الملل را در حوزه سنتی این نظام حقوقی توسعه بخشیدند و هم آن را به حوزه های جدیدی تسری دادند. به علاوه، سازمان جهانی تجارت نهادبین المللی جدید و نظمت حل و فصل اختلافات قدرتمندی را ایجاد کرده است که قواعد این موافقت نامه ها را نه فقط تبیین می کند، بلکه حتی توسعه می بخشد. بدین ترتیب، حقوق تجارت بین المللی از طریق این فرایند، به حدی تقویت شده و تحول یافته است که هیچ یک از دیگر رشته های حقوق بین المللی عمومی شاهد آن نبوده اند.

در این تحقیق قبل از هر چیز تلاش کردیم عناوین متفاوتی را که برای نامیدن دو مؤلفه اصلی تحقیق یعنی حقوق تجارت بین الملل و سازمان جهانی تجارت به کار می روند، به روشنی تبیین کنیم. در این راستا "نظام تجارت جهانی" یا "نظام تجارت چند جانبه" را به عنوان مجموعه ای مقررات و قواعد چندجانبه حاکم بر روابط تجاری میان کشورهای شناسایی کردیم که در سازمان جهانی تجارت متبلور شده است. سازمان جهانی تجارت پدیده ای کلاً منحصر به فرد در روابط بین الملل است. به جرأت می توان گفت WTO پیش از آنکه صرفاً یک سازمان بین المللی باشد، یک نظام حقوقی پیچیده مبتنی بر قواعد شکل گرفته از طریق اجماع است که مهم ترین ویژگی آن برخورداری از دو بازوری قدرتمند قاعده سازی و قضایی بازوی قضایی سازمان در رکن حل و فصل اختلافات آن تبلور یافته است که در مورد تمامی موضوعات تحت پوشش موافقت نامه های سازمان جهانی تجارت صلاحیت اجباری دارد و بازوی قاعده سازی (یا به دیگر سخت، بازوی قانون گذاری) سازمان هم در فرایند مذاکرات آن بروز یافته است که نه فقط از زمان تأسیس سازمان، بلکه از سال ۱۹۴۷ طی ادواری مذاکراتی متعدد به نحو مؤثری در حال فعالیت بوده است.

البته اکنون روشن شده است که مذاکرات در سازمان جهانی تجارت به خصوص پس از آغاز مذاکرات دور دوحه، اثر گذاری سابق خود را از دست داده است. این مذاکرات بعید است که بتواند به اهداف بلند پروازانه نایل شود که اعضا در ابتدا برای آن در نظر گرفتند. در عین حال، تاریخچه آزاد سازی های تجاری در نظام گات/WTO نشانگر الگویی سینوسی از پیشرفت و توقف است؛ به طور که در تمامی مذاکرات ضرورتاً هیچ شکستی به شکستی دیگر و هیچ پیشرفتی به پیشرفتی دیگر نینجامیده است. در مورد مذاکرات دور دوحه هم حداقل می توان گفت این فرایند از طریق تجربه چیزهای زیادی به اعضا یاد داده است که به احتمال زیاد در موفقیت ادوار بعدی مؤثر خواهد بود. موضوعات چون توسعه یا حتی آزادی سازی در بخش کشاورزی، بعضاً به قدری گسترده اند که بعید است طی یک دور مذاکراتی، در خصوص آنها تعیین تکلیف شود. مذاکراتی دور توکیو هم برای اولین بار به موضوع موانع غیر تعرفه ای پرداخت و هرچند نتوانست موفقیت چندانی در آزاد سازی تجارت در این حوزه کسب کند، در تعیین روش مدارکه در خصوص موضوعات مختلفی که بعداً در دوره اروگوئه به نتیجه رسید، نقش بسیار مهمی داشت. بدین ترتیب این احتمال قوی وجود دارد که حداقل در مورد موضوع توسعه، مذاکرات دور دوحه خواهد توانست زمینه های توافق را در آینده فراهم سازد. ضمن اینکه صرف ورود موضوع توسعه به شکل الزام آور کنونی به مذاکرات سازمان جهانی تجارت، خود تحولی قابل ملاحظه ای در نظام تجارت بین الملل است.

صرف نظر از نتیجه مذاکرات دور دوحه، سازمان جهانی تجارت به هر حال همچنان جامع ترین مجموعه قواعد را در نظام حقوق تجارت بین الملل دارا است که دو صلاحیت قاعده سازی و قضایی سازمان از آن حمایت می کنند. تجربه نشان داده

است که وقتی افق های شکل گیری قواعد حقوقی جدید ضمن فرایند مذاکره به علت عدم توافق اعضا تیره می شود، احتمال تلاش کشورهای عضو برای تأمین منافع خود براساس قواعد موجود و از طریق تشریفات قضایی بیشتر و بیشتر می شود. بدین ترتیب، این انتظار می رود که با شکست مذاکرات دور دوحه، استفاده اعضا از رکن حل و فصل اختلافات افزایش یابد. این در حالی است که این رکن تا همین جا هم از موفق ترین بخش های عملکرد سازمان بوده است. با توجه به تعداد قابل توجه گزارش های تصویب شده رکن حل و فصل اختلافات سازمان جهانی تجارت به کامل ترین گنجینه قواعد، مقررات، عملکرد و رویه قضایی در حوزه حقوق بین الملل اقتصادی تبدیل شده است و حتی برخی رویه های معمولی در حقوق بین الملل نیز در چهار چوب این عملکرد و رویه قضایی به چالش کشیده می شود. یکی از مهم ترین نمونه های این نتیجه گیری را می توان در تاریخ تحول گات ۱۹۴۷ به سازمان جهانی تجارت دید؛ تحولی که نتیجه اعتقاد بسیاری از دولت ها به ضرورت شکل گیری یک ساختار نهادینه شده برای گفتگو در حوزه تجارت بین الملل و اعمال محدودیت و نظارت بر رفتارهای دولت ها در این حوزه بود. یا در این موردی دیگر، برابری دولتها در متن گات ۱۹۴۷ مورد تأیید قرار گرفته بود. در عین حال عملکرد گات به تدریج از روش رأی گیری برای اتخاذ تصمیم، به سوی تصمیم گیری با اجماع تمایل پیدا کرد و همین روش تصمیم گیری بعداً به طور رسمی در سازمان جهانی تجارت ادامه یافت. علی رغم مشکلاتی که تصمیم گیری با اجماع به طور بالقوه در مسایل مهم پیش روی سازمان قرار می دهد، از نظر تأمین مشارکت همگانی و شفافیت بیشتر در تصمیم گیری ها حائز ارزش بسیار است.

گذشته از تأثیرات کلی تر، توجه اصلی این تحقیق معطوف تأثیر سازمان جهانی تجارت در تحول در قلمرو و حقوق تجارت بین الملل در سه حوزه ذیل بوده است: موضوعاتی که به طور سنتی در قلمرو حقوق تجارت بین الملل قرار می گرفته اند؛ موضوعاتی که حداقل از قرن نوزدهم در تجارت بین الملل نقش بازی می کردند، لیکن به دلایل مختلف در قلمرو حقوق تجارت بین الملل جای نداشتند؛ و نهایتاً موضوعاتی که تنها اخیراً ارتباط شان با تجارت بین الملل شناسایی شده است. موضوعات دسته اول شامل مهم ترین ابزارهای سنتی دخالت دولت در امر تجارت بین الملل یعنی تعرفه ها و سپس ابزارهایی می شود که به خصوص با کارکرد گات ۱۹۴۷ طی نزدیک به ۵۰ سال عمر آن به عنوان یک نهاد بین المللی و موفقیت چشم گیری در شفاف سازی ابزارهای تعرفه ای و کاهش تعرفه ها طی ادوار مذاکره متعددی در تجارت میان طرف های متعاقد گات، به طور روز افزونی مورد استفاده دولت ها قرار می گرفتند. اینگونه ابزارهای یا در قالب موانع غیر تعرفه ای فرا راه تجارت همچون محدودیت ها و ممنوعیت های مقداری صادرات و واردات اعمال می گردند، یا با سوء استفاده کشورها از مقررات مشروع حاکم بر تجارت مانند مقررات فنی و استاندارد ها، اقدامات بهداشتی و بهداشت گیاهی، مقررات مختلف گمرکی همچون مقررات حاکم ب رویه های صدور مجوز واردات، ارزش گذاری گمرکی و قواعد مبدأ، به شکل موانع پنهان فرا راه تجارت عمل می کنند. گروه دوم موضوعات، پیش از همه تجارت خدمات را در بر می گیرند که حتی قبل از قرن نوزدهم، نقش عمده ای در تجارت بین الملل داشته است، اما تا قرن بیستم خارج از شمول هر نوع قواعد بین المللی قرار داشت و تنها با شکل گیری سازمان تجارت جهانی تا حدودی تحت انقیاد قواعد بین المللی قرار داشت و تنها با شکل گیری سازمان تجارت جهانی تا حدودی تحت انقیاد مقررات چند جانبه حقوق تجارت بین الملل قرار گرفت. دو موضوع حقوق مالکیت های فکری و سرمایه گذاری هم به علت ارتباط نزدیکی با تجارت بین الملل، با تشکیل سازمان جهانی تجارت شمول مقررات حقوق تجارت بین الملل قرار گرفتند. دست آخر هم گروه سوم شامل موضوعاتی مانند حقوق محیط زیست، سیاست ها رقابتی و سیاست های مرتبط با سلامت است که یا خود موضوع رشته ای مجزا از حقوق بین الملل اند یا آنکه اساساً در قلمرو سیاستهای داخلی کشورها جای می گیرند، اما با توسعه روابط بشر نقاط تماس آنها با حقوق تجارت بین الملل ظاهر شده است

یا آنکه با موفقیت نظام تجارت چند جانبه در سازمان جهانی تجارت در امر آزاد سازی تجارت و محدود سازی دست دولت ها در اتفاده از ابزار های سنتی برای اعمال حمایت، به عنوان بهانه های جدید تر برای این موضوع به کار گرفته شده و در نتیجه مورد توجه حقوق تجارت بین الملل قرار گرفته اند.

تأثیر گذاری نظام گات/WTO در موضوعات سنتی حقوق تجارت بین الملل را با توجه به تمرکز گات بر تجارت کالا در سه حوزه مقررات مربوط به ابزارهای تجاری یعنی اقدامات مؤثر بر تولید و مصرف؛ نهایتاً مقررات ناظر بر حمایت های اقتضایی، شامل اقدامات حمایتی فوق العاده برای رفع مشکلات کشورها در شرایط اضطراری همچون مشکلات مربوط به تراز پرداخت ها یا جبران منصفانه بررسی کردیم.

آنچه در مورد مهم ترین ابزار تجاری یعنی تعرفه می توانیم بگوییم اینکه بی شک مهم ترین دست آورد گات ۱۹۴۷ طی نزدیک ۵۰ سال عمر آن، کاهش تعرفه ها بوده است، به طوری که در پایان مذاکرات دور اروگوئه متوسط تعرفه های تثبیت شده در سطح تمامی کالاهای تجاری و تمامی اعضای سازمان جهانی تجارت به ۷ درصد رسید. این در حالی بود که متوسط نرخ تعرفه های اعمال شده در کشورهای توسعه یافته ۳ درصد و در کشورهای در حال توسعه ۱۳ درصد بود. متمایز شدن تعهدات تعرفه ای کشورها (تحت عنوان تعرفه های اعمال شد) از تعرفه هایی که کشورها در عمل از واردات اخذ می کنند (تحت عنوان تعرفه های اعمال شده) از قابل توجه ترین نوآوری های گات است که موجب شده است کشورها رغبت بیشتری به مذاکرات کاهش تعرفه ها داشته باشند. دستاوردهای گات در حوزه کاهش تعرفه ها اما، در دوره WTO و در جریان مذاکرات دوحه ادامه نیافته است.

پیشنهادهای

- ۱- پیشنهاد می شود مشوق های صادراتی فعال گردند تا زمینه پیوستن به معاهده گات فراهم شود.
- ۲- پیشنهاد می شود مشوق های منطقه ای فراهم گردد.
- ۳- پیشنهاد می شود حمایت از صنایع اساسی و تولیدات داخلی فراهم گردد.
- ۴- پیشنهاد می شود مشوق های سرمایه گذاری صنعتی فراهم گردد.
- ۵- پیشنهاد می شود مشوق های مشارکتی صنایع فراهم گردد.
- ۶- پیشنهاد می شود مشوق های زیربنایی صنایع (فراهم آوردن تسهیلات زیربنایی) فراهم گردد.
- ۷- پیشنهاد می شود حمایت از اختراعات و ابداعات
- ۸- پیشنهاد می شود معافیت گمرکی مواد و قطعاتی وارداتی برای ساخت کالاهای صادراتی فراهم گردد..
- ۹- پیشنهاد می شود معافیت گمرکی لوازم بسته بندی وارداتی که برای بسته بندی کالاهای صادراتی فراهم گردد..
- ۱۰- پیشنهاد می شود معافیت گمرکی مواد اولیه وارداتی برای ساخت لوازم بسته بندی کالاهای صادراتی فراهم گردد.
- ۱۱- پیشنهاد می شود مجاز بودن ورود اقلام لوکس که در ساخت کالاهای صادراتی بکار می روند.
- ۱۲- پیشنهاد می شود درآمد ساکنین روستاها حاصل از فروش صنایع دستی از پرداخت مالیات معاف است.

منابع و مأخذ:

۴. افتخاری، جواد؛ (۱۳۸۰) حقوق تجارت ۳ نظری و کاربردی، اسناد جاری، بانکی، خزانه و اوراق قرضه و اسناد حمل و نقل، تهران، انتشارات ققنوس، چاپ اول.
۵. امامی، حسن، (۱۳۹۴) حقوق مدنی، چاپخانه دانشگاه، جلد ۱، چاپ ششم تهران.
۶. بهرام بهرامی، (۱۳۸۸) وصف تجریدی در اسناد تجاری، انتشارات روزنامه رسمی کشور، چاپ اول.
۷. بیدآباد، بیژن. آثار کمی الحاق ایران به سازمان تجارت جهانی در بخش صنعت، ۱۳۸۲، تهران.
۸. بیژن تفرشیان (۱۳۹۰). ایران و سازمان تجارت جهانی، نشریه داخلی بانک ملی، سازمان اداره خارجه.
۹. پور مقیم، سید جواد، تجارت بین الملل نظریه‌ها و سیاستهای بازرگانی تابستان ۱۳۹۵.
۱۰. تفرشیان، بیژن (۱۳۹۰). ایران و سازمان تجارت جهانی، نشریه داخلی بانک ملی، سازمان اداره خارجه.
۱۱. جهانخانی، علی و عبده تبریزی، حسین. (۱۳۸۳) نظریه بازار کارای سرمایه "مجله تحقیقات مالی شماره اول، دانشگاه تهران، صفحات ۷ الی ۲۳.
۱۲. حسینی چالشتری سید محسن (۱۳۸۶) " امکان سنجی قراردادهای تحویل آتی در نظام مالی اسلام" پایان نامه کارشناسی ارشد رشته مدیریت، دانشگاه امام صادق (ع) صفحات ۹۵-۹۰
۱۳. خزاعی؛ حسین؛ (۱۳۸۵) حقوق تجارت، اسناد تجاری، تهران، مؤسسه نشر قانون، چاپ اول، جلد سوم.
۱۴. خسرو عزیزی، ایران و سازمان تجارت جهانی، مجله اطلاعات سیاسی - اقتصادی. شماره ۱۷۶-۱۷۵.
۱۵. دبیرخانه آنکتاد (۱۳۹۱) چگونگی الحاق به سازمان تجارت جهانی. ترجمه: ابوالقاسم بینات، حامد.
۱۶. رجایی، مهدی (۱۳۷۵) " طراحی ابزارهای مالی در نظام مالی بدون ربا " پایان نامه کارشناسی ارشد رشته مدیریت، مرکز پژوهشهای اسلامی، قم. ص ۱۰۸
۱۷. رحیمی بروجردی، علیرضا، تجارت بین الملل (تئوریه‌ها و سیاستها) چاپ اول بهار ۱۳۹۴.
۱۸. زایدل هوهن فلدن، آیکناتس (۱۳۸۹)، "حقوق بین الملل اقتصادی"، ترجمه سید قاسم زمانی، تهران، شهر دانش.
۱۹. ژید، شارل و شارل رسیت (۱۳۹۰)، تاریخ عقاید اقتصادی، ترجمه کریم سنجابی، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
۲۰. سازمان جهانی تجارت، " تجارت در آینده درآمدی بر سازمان تجارت جهانی، ترجمه محمد جواد ایروانی، تهران: موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی. ص ۸۶
۲۱. سازمان جهانی تجارت، " شناخت سازمان تجارت جهانی"، ترجمه محمد جواد ایروانی، تهران: موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی، ۱۳۸۳. ص ۹۶
۲۲. ساسان‌نژاد، امیرهوشنگ،، (۱۳۷۸) مجموعه قوانین و مقررات بازرگانی و تجاری: با آخرین اصلاحات و الحاقات، تدوین غلامرضا حجتی اشرفی، (ش الف) تهران.
۲۳. سالواتوره، دومینیک، (۱۳۸۶) " تجارت بین الملل"، ترجمه حمید رضا ارباب، تهران: نشر نی.
۲۴. ستوده تهرانی، حسن؛ (۱۳۸۷) حقوق تجارت، تهران، نشر دادگستر، چاپ دوازدهم، جلد سوم.
۲۵. سعید شرکوند (۱۳۸۹). پیوستن ایران به سازمان تجارت جهانی (الزامات، پیامدها و راه کارهای عملی). مجله دانش مدیریت سال سیزدهم شماره ۵۱ زمستان. ص ۶۴
۲۶. سلیمان پور، محمد جواد، (۱۳۸۹) قراردادهای مالی جدید در اسلام، مجله اقتصاد اسلامی، پاییز.
۲۷. سماواتی، حشمت الله، " (۱۳۸۹) حقوق معاملات بین المللی"، تهران: انتشارات ققنوس.
۲۸. شیروودی عبدالحسین (۱۳۸۸) سازمان تجارت جهانی اهداف، مبانی و ساختار. مجله مجتمع آموزش عالی قم، سال اول شماره چهارم زمستان. ص ۴۵

۲۹. صادقی، زیاری حاتم، (۱۳۸۸) "موانع غیر تعرفه ای تجاری و قواعد حاکم بر آن در چهار چوب نظام چند جانبه سازمان جهانی تجارت"، رساله دکتری، تهران: دانشگاه شهید بهشتی.
۳۰. عزیزی خسرو، ایران و سازمان تجارت جهانی، مجله اطلاعات سیاسی - اقتصادی. شماره ۱۷۶-۱۷۵.
۳۱. علی رشیدی (۱۳۹۴) طرز پیوستن به سازمان تجارت جهانی. نشریه اتاق بازرگانی شماره ۴. ص ۷۵
۳۲. کمیجانی، اکبر (۱۳۹۴) تحلیلی پیرامون تجارت تجربه عملی پیوستن برخی از کشورها به سازمان تجارت جهانی و آثار اقتصادی الحاق ایران به آن. معاونت امور اقتصادی. وزارت امور اقتصادی و دارائی. ص ۱۶۵
۳۳. کاتوزیان، ناصر (۱۳۷۴) " دوره مقدماتی حقوق مدنی اموال و مالکیت " نشر یلدا، چاپ اول، تهران. ص ۴۳
۳۴. لیلا سرافراز. بررسی موانع قانونی پیوستن ایران به سازمان تجارت جهانی با نگرشی بر سیاستهای موجود. مجله سیاسی اقتصادی ۱۳۹۲ شماره ۱۷۸ - ۱۷۷. صص ۵۸
۳۵. مسعودی بابک، (۱۳۸۹) اصول حاکم بر اسناد تجاری، مجله کانون وکلای دادگستری مرکز، دوره جدید - شماره ۲ (شماره پیاپی ۱۷۱).
۳۶. موسوی زنوز، موسی، " ساز و کار حل و فصل اختلافات در سازمان جهانی تجارت و منافع کشورهای در حال توسعه "، بررسی های بازرگانی، دوره جدید، سال اول، شماره سوم، آذر دی، ۱۳۹۲. ص ۷۰
۳۷. نوروزی عزیزالله (۱۳۹۰)، جزوه حقوق تجارت انتشارات دانشگاه شهید بهشتی تهران.
۳۸. یحیی فتحی (۱۳۹۱). وضعیت تجارت خارجی ایران در چارچوب مقررات سازمان تجارت جهانی. از سری مقالات پژوهشی مؤسسه مطالعات و پژوهشهای بازرگانی ایران. ص ۲۴

Explaining the Legal Processes and Obstacles That Create the Foundation for the Abolition of International Trade Discriminations, Emphasizing the Performance of World Trade

Leila Shafiei¹, Asim Mohammadi²

1- Master's degree student, Department of Private Law, Islamic Azad University, Noorabad Mamsani, Iran.

2-Assistant Professor and Faculty of Private Law Department, Islamic Azad University, Noorabad Mamsani, Iran.

Abstract

The development of the content and practice of international trade law can undoubtedly be considered one of the most important and prominent developments in international law in recent decades. The agreements concluded after the Uruguay Round negotiations, including the agreement establishing the World Trade Organization, both developed the scope and depth of coverage of international trade law provisions in the traditional field of this legal system and extended it to new fields. In addition, the World Trade Organization has created a new international institution and a powerful dispute settlement system that not only explains, but even develops, the rules of these agreements. Thus, through this process, international trade law has been strengthened and evolved to an extent that none of the other fields of public international law have witnessed. It is safe to say that WTO, before being merely an international organization, is a complex legal system based on rules formed through consensus, the most important feature of which is having two powerful rule-making and judicial arms, the judicial arm of the organization in the resolution and Its dispute chapter has crystallized, which has mandatory jurisdiction over all issues covered by the agreements of the World Trade Organization, and the rule-making arm (or in other words, the legislative arm) of the organization has also emerged in its negotiation process, not only since The establishment of the organization has been working effectively since 1947 during several rounds of negotiations. Thus, there is a strong possibility that, at least on the development issue, the Doha round negotiations will be able to provide the grounds for agreement in the future. In addition, the mere introduction of the issue of development in the current binding form to the negotiations of the World Trade Organization is a significant change in the international trade system. Regardless of the outcome of the Doha Round negotiations, the World Trade Organization still has the most comprehensive set of rules in the international trade law system, which are supported by the organization's two rule-making and judicial powers. Experience has shown that when the horizons of the formation of new legal rules during the negotiation process are darkened due to the lack of agreement among the members, the possibility of the member states trying to secure their interests based on the existing rules and through judicial procedures becomes more and more. Thus, it is expected that with the failure of the Doha Round negotiations, the members' use of the dispute resolution pillar will increase.

Keywords: Legal Barriers, Iran, World Trade Organization, GATT Treaty

---